

FRYMA

...që të shohim pakëz ditë - NAIMI

E PËRMUEJSHME LETRARE KULTURORE

DREJTOR PËRGJEGJËS
AV. MUZAFER PIPA

Vjeti I.

Shkodër, Kallmëri 1944

Nr. I.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER (2018)

MBRENDIJA:

m. p.: Dëshirë pune	f.	3
† GASPER PALI: Andrrime fjorentine	»	5
MUHAMET BALA: Mësuesi i im	»	6
GOETHE: Kongë nate e udhëtarit	»	7
Prof. FILIP E. NDOCAJ: Letratyra - ç'është, si është e si duhet të jetë	»	8
HESPERUS: natën nuk mund t'a kapi	»	14
QEMAL DRAÇINI: Nji grizhje	»	15
JOLANDA KODRA: Themelimi kreshnik i Shkodrës të Mjeda	»	17
FADIL PODGORICA: Disa motive të poezisë popullore shqiptare	»	21
AGRON LIBHOVA: Te pusi i Martinës (novelë)	»	26
FILOSOFI: Dr. A. Ymerati: Paramnezija	»	33
SHKENCË: R. Buzo: Dy fjalë mbi historinë e luftës kimike	»	36
ARKEOLOGJI: Skender Anamali: Studimet dhe gërmimet arkeologjike në Shqipëri	»	40
BIBLIOGRAFI: I. L.: Bibliografi shqiptare: 1943	»	43

Në numrin e ardhshëm bashkpunojnë:

Dr. PAS - Av. KOL DHIMITRI - MUSINE KOKALARI
STERJO SPASLE - Prof. A. PIPA - Dr. INJAC NDOJA
etj.

FRYMA

...që të shohim pakëz dritë
NAIMI

E PËRMUEJSHME LETRARE KULTURORE

DREJTOR PËRGJEGJES

Av. MUZAFA R PIPA

INSTITUTI PËRMUEJSHME LETRARE
SHKODER
BIBLIOTEKA

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER (2018)

SHKODER, KALLNUER 1944

DËSHIRË PUNE...

...qenë rrethana të ndryshme që e vonuen këtë ndërmarrje të projektueme qysh me kohë. Pjekunia letrare dhe kulturore, sidomos këtu në Shkodër, kërkonte zhberthim.

Nji frymë e re, nji entuziazem, ndihej gjithkrahë. Dicka e re u donte, por edhe e saktë e senoze. Dicka përparimtare kah të gjitha degët e kulturës u lypte: letrartyrë po, por edhe hart e shkencë.

Dhe aspak politike: Jo sot që jemi nën presionin kaotik të luftës, por edhe në nji paqë të nesërme të vazhdueshme.

Vepra e jonë, e fillueme me vullnet e me mire-besim, me gjithse në kundërshtim me tronditjen shpirtnore dhe me ushtimen e ngjarjeve universale, kurrë e shofim se asht e drejtë dhe e vetë-dijshme, dhe se asht nji nga cashtjet sa të nevojshme aq të dobishme edhe për kohën që do të vijë, nuk na tutë, për përkundërti na urrenë ma tepër për dëshirë pune.

Nuk synojmë t'i arrijmë përsosmërisi kulturore dhe të quhemi flamurtarë të etersis, por përmtojmë vullnet e seriozitet të vazhdueshëm në ndërmarrjen tonë.

Do të trajtojmë subjektin të ndryshëm dhe do të kemi rubrika të vecanta për shkencat ekonomike, juridike, filozofike, arkeologjike etj., por fundësin ma të madhe do t'i a apim letrartyrës dhe veprave të hartit, mbasi pikërisht këto janë dokumentet kryesore të përparimit të nji vendi. Dhe kështu fakti që janë lanë mbas doret ndër kohët e fundit.

Deri tashti, përveç dy të perkohëshmeve Shkodrane e

ndonji Tiranase, mbarë aktiviteti letrar e kulturor i yni kufizohet mjerisht vetëm në faqen e tretë të një gazete të vetme. Dhe asht për t'u habitë!

Ishte pra nevoja e një tribune si kjo e jona, për me cilë syt kah horizonte të reja. U pà e dobishme kjo lidhje mendimesh e gjykimesh për shprehjen e ndiesive në botën e letrave.

U krijue kjo dëshirë pune për me ba hapa të matuna e të sakta për një ideal. Do të kërkojmë m'u formue. Brumi, elementi për bës i materjalit, nuk na mungon. Serioziteti thom, e vullneti i mirë i yni do t'a ngjeshi këtë brum për m'i dhanë trajtat e duhuna.

Nuk na mungon tjetër, vec përkrahja e bashkëpunimi i intelektualve. I bajmë atyne grishje miqsore për të mos u kursye dhe me punue pa ngurue, pa interesa.

Do të kemi për parim mos me atakue dhe mos me u atakue. Do t'i rrijmë larg polemikave dhe kritikave skandaloze.

Kjo asht rruga e jonë, e ky programi.

Me këto premtime modeste, djelmosha të rij por penda eksperta e guximtare caktuen me e marrë iniciativën dhe me derdhë energjit e tyne tek «FRYMA»

m. p.

Andrrime fjorentine

Mikut F. N.

Mbi asfalt t'udhës, që gjarpnon ngjatë lumi elektrikët lshojn një dritë t'zbehtë.
Ç hilen, që drita deri n'kalldram tretë,
hapi i jot m'a shkelë, o Mik.
Kshitu, shpirti i jem i shuemi
plagoset nga fjalë t'ueja.

Ti m'peshperitë
n'sa zani t' humbë me Amin plot zhumhër:
«A t' bjen ndet mend?... Qikur...»
At-herë më ngjallen kujtime pa pritë,
dhe androj të Kleydes sy,
si dy hije qiellore.
Shof në vegim Jolen me ty,
vashen me krrëla të zez,
si danga e landve atje poshtë n' Kashine.
Un s' pritem pa të pyetë:
«Dall, perse u zduken andrrat kaq me 'herë?»
Por ti s' flet.
Shikon shpilat si kulla mesjetare
edhe degjon kumbonën kah kersët
atje larg përmbi pyrgjet qinduletare.

Tingllon zani si ankim
që dridhet n' buzë të mjerë

«Dall, perse u zhduken andrrat kaq me 'i herë?»
siellësh ti tash e më pyetë
n'sa nata t' ka trmbaje n' uajme,
Por fjala e jote u ankim m'ua perdhelë,
si m'perkdhele kanga e k'imit k'ua për bñ.
Fjala të hurbë me t' orblen melodi
që ty e merr na falë para fjorentine.

Fjal t tash udesin mbi buzë t'ona...

Dijon q' bashku tue merrte
e beqojmë n' asfalt i andrrat tue kersitë.

† Gasper PALI

Me ket numër janë përfillo, e me botue nga vepra letrare e pabo-
tueme e Gasper Pali, që shant i vertetë, që largue vatres s onë kret
para kohet nga luti i zi. Shkrua e humbon, i cili sa jetote androre rreth
ksoje pune q' na tash e k'ojmë, shpirtinist kemi për t'e posed gjithnjë
pranë nesh, me bashkëpunim e tije të permuejthom. SHENIM I REDAKSISË

BIROJA E PUBLIKË
SHODRË (248)

Jam shtri. Mbramje vonë. Kam bashkue përmbra pa duert e mija nën qafë. Kam ndezë cigaren e po kujtoj. Sa t'ambra janë qasat e kujtimit! Ngadalë tres në një gjysëm pavetdijeje: koha më rrëmben me furin e vet. Ndij eren jashtë që furet me hov. Qelqet e dritares dridhen. Dridhet diçka thellë edhe mbrenda mejet... Kjo erë e furishme më zgjon një kujtim që kam fort për zemër.

Më duket se jam në klasë. Dimën. Dhoma e shkollës është e ftoftë. Dridhen trupat e nxënësve. Mësuesi, në kambë, flet. Asht hollak, i gjatë. Drita e mekët e ditës së dimnit përshkon qelqet e akullit të dritares e rreth fëtyren e zbotë të mësuesit të letërsis. Mollëzat e faqevet të tijadukën ma të thella. Syt, drita i a qet ma të errët: duken se kanë humbue mbrenda gropave. Flokët gati të pangjyrë ndëhen rrallë e rrallë mbi kreun e madh:

Si e kanë ba këndimet! Sa fort e ka prishë jeta! Asht mësuesi i gjuhës shqipe. Asht mësuesi i im.

Flet. Flet me ato buzë të holla. Zani i tij dridhet prej të ftoftit, dridhet prej mendimevet që e dëgjin, dridhet prej trupit që e mundon.

E na, xanësat, dëgjojmë, përpijmë gjithçka. Çdo lëvizje e buzëve të tija na mëson, na thërë! Duert e holla e të thata të tija lëvizin idhnake mbi tryezen ku rin. Ep shkoqitje. Siellët kah dritara e zezë: Shkruten ndonjë emën. Mandej, shpejt drejtohet nga na. Me majet e gishtavet të hapun ndeqë për sy syzat e trasha.

Flet: — Serembe, De Rada, Frashëri Fishfa, Noli, Mjeda, Platonicus, Migjeni. E rreshton fjalorin e tij të zakonshëm: «dridhje», «andje», «epsh», «andërr», «gaz», «dej», «vullnet», «fuqi», «lënim». Ndërsa, kohë mbas kohet, si një «refrain» vjen porosija e tij: «Djelm, ikë koha t'a dijni, ikë koha! Shijonie!» («chi vuol esser lieto sia, di doman v'e certezza»). E fjalori shterret. Goja e mësuesit pëshpëritë, heshtë, mbyllet: Ngjiten buzët e tija. Por na, e dëgjojmë. Mbarë klasa thithë ajrin e perziem me dufet e pafund të mësuesit. Mandej ndehet heshtja. Përjashta era fryn ter-bueshëm.

Një ditë, mëngjes i ftoftë dimni, çilet dera e klasës: — Urdhën i Drejtorit —: «Mësuesi i gjuhës Shqipe Dr. Gasper Pali është

i sëmundë randë. Në mungesë zavendësimi, klasa ka pushim».

S flet kurnji. Rrijmë ashtu nër banka. Presim. Por pritja asht e gjatë, tepër e gjatë... Mësuesi viente në shtat: i shkyhej gjoksi!

Na kryejm pjekunin e përshëndesim njeni tjetrin, noshta për të mbramen herë: dallgët e jetës do të na vërvitëshin kush' di se kah!

Në një mëngjes vere një dorë e fortë trokiti në deren e shtëpis sime. Dal: Ishte një shok i imi. Në fëtyren e ti dallova shpejt një dhimbë të madhe.

— Profesor Gasper Pali ka vdekë! — tha shoku tue më shtrëng doren. Lajmo nër shokë.

Kishte ndrrue jetë një puntuer i letravet shqipe. Kishte pushue së rrahuni një zemër që kishte vucjtë thellë jetën...! Ishte zhdukë mësuesi i im!

E mue mu lidh, këtu te fty diçka si ny.

«Koha hik, ta dijni djelmocha, koha kalon! Mbas pak vjen premdim i andrrimevet! Ta dijni, trëshqet gazi, shpejt shkyhet tisi i vegimeve të kryeme e mjerimi në shpirt që nisi m'u shpeshtue. Më thuej, pse kaq shpejt zbehen andrrat mbi botë? Q... Edij përqethje për shka kam për të bjerrë e shpirti më ndësi i ftoftë si muzg dhjetorit... Koha hik, ta dijni djelmocha, koha hik! Shijonie!»

Këta më kujtohet mue sonte. E më hycj thellë një nga një fjalët e tija.

E prap një ndalim fryme ndij këtu përmorenda në krahnuer...!

Muhamet BALA

Kangë mje
e udhtarit

Mbi të gjitha kulmet
asht paqe,
dër të gjitha majet
ti ndim
poda m frymë;
zërat heshtin te pylli.
Jrit sa pak, shpejt
edhe ti dot kesh paqe.

GOETHE

LETRATYRA

ç'është, si është e si duhet të jetë

1. Të pamët e letraturës përgjithësisht. - 2. Të zhvilluemit e letraturës: periudhët e saja në kohët e njerzimit. - 3. Letratyra e jonë: si ka zënë fillë, si është zhvilluar deri tash. - 4. Për fjalë mbi letratyrën e t'ardhmes.

1

Tue zënë fillë nga veshtrimi i vetë fjalës, letratyra shenjoj në një kohë të parë: hart i të shkruemit, pse fjalë rrjedh nga latinishtja «litterae» që njihëder kishte vetem veshtrimin e letraturës o mardhanjes të njantjetrit me anen e shkrimit e ma vonë veshtrimi i fjalës u zgja e bë sinonim kulturë e doktrinë njerzore. Kndej edhe letratyrë: hart i letraturës të bukura.

Sot letratyrë do me thanë tanësija e veprat të shkrueme e nder të cilat të zotnojë ase nemosë pak a shum të jetë pranë «çasi» estetik; m'anë tjetër me ket fjalë pershihet tanësija e shkrimitarëve që shkruen rreth një subjekti të caktuem, e që thirret letratyrë argumenti.

Më një kohë të parë është kerkue me të mendue letratyrën si dishka tanësore e shprehjes njerzore e deri tu Goethe e Hegel që kerkue të paraqitet letratyra si hecja e qytetnimit botnuer. Dorse kohë mbas kohë ky të shikuem erdh e u imtue, e letratyra pat të kundruem të ngushtë rrethesh e rrethanash, megjithëse filozofija, shkenca e deri historia politike rrejt i at prospektiven themelore universale.

Kta ndoshta si pasojë e të forcuemit të dogmës në letratyrë që shpesh keqkuptue e marrë në veshtrim landuer. Kta rrjedh ndoshta nga se letratyra lidhet ngushtë me gjuhë e mbasi vlera estetike ndikohet nga gjuha; per ket arsye të ndamët e letraturës në letratyrë kombtare. Ky të ndamë erdh nga tradita e nga nderhymja e letratyrës popullore në letratyrën e hartit, e, sidomos nder popuj të vegjel nga të majtunt gjithnji mbas soje. Pra për efekt të lëvizjes raciale e sidomos nga pikpamja e kundëritim geografik-etnografik të vendit ku kto zhvillohen. Në ket pikpamje e me ket veshtrim Dr. Çabej nisë studimin e vet «Për gjenezën e literaturës shqipe», e kësodoret thotë në rreshtat e parë:

Nuk kerkohet t'a një një studim estetik mbi letratyrën, porse po arsyet t'a parashtrohet si më një praxion të shkurtë një parashantje të bisedës që muaj mbas muaj ham me fillues per tue përdit letratyrën. E cila letratyrë, nmosë e pakët kah vilimi ndrysh, nmos per ne, vicasë të rrallit shqiptar. Deri tash, mbi dshit shqiptar me një t'vjetër organizim-shqiptarë, porse e bafutue me "saggi" mbi ket o at shkrimtarë a poet, e ndosha nder ato herë me trajtuen e shpejtë gjuetore. Qellimi i em kto me qend t'vjetër mundet të të gjuhë kah divaligim i letratyrës s'ndet, deri tash ngjë lamë studium vetem nder klasat e natit të Lirëve.

«Prodhimi literar i një populli nuk mund të kuptohet pa njohjen e historisë së tij, po historia shpesh herë është rezultati i së dhënave gjeografike, influenca e formimit tokësor dhe e naturës së vendit mbi jetën dhe mbi veprimet e banorëve».

Carducci thotë se letratyra është së bashku me gjuhë, «afshi e rrezitja shpirtnore e një popullit», pse neper anë të këtyne veçohet zani shpirtnor e një popullit». Letratyra kombtare pra e një popullit nuk mund të perkufizohet nder shkolla o rryma letrare porse pasqyron mendën e ndiesinë e një kombit, ndjekë lëvizjen e tij gjatë udhës historike e është ksodoret shprehja shpirtnore e tij.

2

Kësodoret sikurse kemi historinë e çdo populli kemi edhe letratyrën e tij. Na jemi mësuë me thanë letratyrë frënge, letratyrë greke, letratyrë germane etj., porse tue shqyptue kta na nuk apim një çansim të letratyrës porsit harë njerzore porse vetem porsit «za» i një popullit, ase si kje quejt «pasqyra e shpirtit të një popullit».

Në të zhvilluemit e letratyrës botnore kemi të ndanë e shkojnë si mbas trajtave të gjinive letrare, rrymës estetike e artistike e shijes e kerkës së kohnavet e të njerzimevet.

Letratyrën e kemi të njikrahit me kulturën e çdo popullit. Kndej edhe lindjen e hartit të letratyrës, si dhe çdo hartit e kulturës njerzore në përgjithsi do t'a kerkolme atë ku u parë shpirti njerzuer pat djepin e vet. E gjejmë në popujt e hollës. Natyrisht njihëder porsit letratyrë lutjeje kurë em klanet njerzore nuk kishin formue at të zhvilluemit të nderesës familjare si është shet e ma vonë në at tëpopeve kurë per rreth idesë së shtetit të vendroshin edhe provët e para të shkrimit të popujt e neper anë të perpañmimit të qytetnimit që ishte ma i perpañmimi. Natyrisht shum ma vonë ka per t'ardhë brumim i shqijevet ma do të hapemi deri tu shteti Helen per të pasë një letratyrë e hartit. Shum nder kta popuj lindorë rrejtjen deri në një jetë formë e para të letratyrës, at të lutjes. Pra nga jeta e shqiptike nga mift e fuqitë okulte të natyrës, kah analizimi, fillofiksh menduesit, jetës fshë gjithnji per botën supernatyrore, botën e jetës tjetër. Vetem ne ket drejtim kerkuen të zhvillohen po thotë se të jeta letratyrë lindore të kohëve paraklasike. Hatañe, hebra, arabë zënë fillë letratyrë e veta me libra të shqiptarë jeta mendore e tyre siellet gjithnji rreth lutjeve e, vëç ma vonë, kah pjesëta jeta per të dikute nder ta ndonji tarë evolucioni nga të diskutuemit të librave të shqiptarë me moralit themeltarë me at të njekshmit perpjekë me kulturën klasike.

Ana tjetër e lindjes, s'pat mundësi të zhvillojë një letratyrë të gjanë e as shumkrahëshe. Pengesa kryesore: trajta e shkrimit figurativ, dhe sidomos të izoluarit e jetës tyne nga bota tjetër. Kështu në Kinë e Japon përtej dogmave fetare s'hasim porse një letratyrë famliare po thuej fëmijnore.

Por të gjitha këto letratyrë lindore kanë dukje fragmentare. E mbassi kryesisht janë prodhim i genit anonim të popullit e fryt perpunimi shekullor, kanë at dukjen e letratyrëve popullore: trajta të thjeshta, frymëzime të lehta e ndiesi të holla.

Vetem me klasicizëm mund të thomi se kemi nisjen e lindjen e letratyrës së hartit. Me këtë të ndame na pershiejin jo vetem letratyren e kohës klasike, as vetem letratyren e shtjelluar nga qytetimi helen e romak, porse edhe at rrymë që shkollë hartit letrare që tue filluar nga humanizma mesjetare që ndjekë deri ndër kohët e vona të rromantizmit kurë ky i fundit që rrxue nga hartet që vijuen. Klasicizëm du të thojë një të ndamë formal të gjinivet letrare që vijuen punen e vet si mbas formave klasike (për të cilat nekuptojmë ato helene e latine); por koncepti klasik i hartit nuk mahet në këta. Pse klasicizmi nuk është percaktim shkollë a trajte por në veshtrimin e hapët të fjalës është «harmonia ma e mbrendshme e konceptit me fantazmen dhe e përmbajtjes me trajten». Klasik mandej na thrrasin at që ka arrijtë pjekuninë e trajtes së vet.

Nga kjo rrymë lindi në shekullin e tetmthetë neo-klasicizmi që në dukje të jashtme kërkon me format e vjetra klasike me shprehje mendësinë moderne.

Klasicizma që ndrydhje e zhvillimit të lirë të genit njerzuer më një anë e m'atë tjetër që kërkesë e shpirtit estet që nga lashtënjia e deri në modernitet jetoi at brazë historike e ata të shukun vehtjak që paten pasojë terrinen e dendun të njeriut mesjetarë, kurë të bukurit e dieja e shkenca e hartit ishin vetem prone e disa të dashunvet të fatit. Me të shkatruem të trajtes perandorake të qeverisjes njerzore që Rroma imponoi botës së kulturuar e atëherëshme njerzimi ja nisi njëj ravgimi luftash e ndemarrëresh që për shekuj e shekuj du t'u perpiqte me gjetë mënyren e jetës së rë, mbasi prova kishte deshtue.

Kështu letratyra e periudhës klasike e cilla u pat shtye në persosuninë e trajtes e nga bota e jashtme pat filluar të shtyhet në kundrimin e mbrendshëm shpirtuor, nuk u kap deri në të shtjelluarit e skajshëm të misterevet njerzore. Me letratyren moderne, me atë të mbas Revolucionit françez, fillon të jetë «un-i» shpirti i letratyrës. Natyrisht këtu nuk caktojmë se deri tu letratyra moderne nuk mund të gjejmë hartista-vehtje, me personalitet të pa-

perzieshem në lamijet e hartit të letravet; porse ata edhe pse arrijten kulme ndoshta të patrijtëshme nga letratyra moderne (Danti-Shakespeare), nuk qerë aq zënë vehtjesh aqsa zani i kohes në të cillen jetuene.

Me të fitumet e të drejtavet të vehtjes në shoqni, njeriu filloi edhe të arsyetojë lirisht, pavarunisht. Mu u shtye jo ma të kerkojë skajin e shpirtit njerzuer, porse të studjojë vehtjen porsì kozmin e parë e ma të randisjshmin e tanësisë njerzore.

Fillon kësodoret letratyra të kenë të ndame e shkolla e drejtime që në ndryshim s'kan porse formen e udhen e marrun porse të gjitha drejtohen kah të thelluem e studimevet rreth natyrës së pasionevet njerzore. Kështu rromantizmi që profaniti i duket një botë nën rrezitje hanc e klasicizmi një detë drite diellore, nuk është porse edhe një hap kah forma moderne e letratyrës. Po më kande me çekë fjalët e Baudelaire, poeti dhe kritiku ma i shqueni i periudhës rromantike, për rreth kësaj shkollë:

«Kush thotë rromantizëm thotë hart modern, d. m. th. mbrendi, shpirtualitet, ngjyrë, deshim kah të pamatun, shprehë me të gjitha mjetet që zotnojnë hartet».

Kësodoret ekletizem, naturalizem, verizem, ermetizëm futurizem e sa e sa tjera janë definicione që grupe letrare e fryma të kohëve e të trajtavet shkuen herë mbas here tue i dani letratyrës moderne.

3

Por në kje se na kemi thanë se letratyra ndalet në letersi të ndryshme, hartit në vedvedi nuk ka të ndame kurfare: është një: Frymë e shpirtit njerzuer që s'nief kufi gulsh. Por këtu rryse as ndër letratyrët popullore që janë hartit i natyreshme njerzuer, hartit i lindun i njeriut, as ndër këto që nuk duhet të kemi një të ndamë të qartë. Aq ma pak mund të gjejmë letëtarë hartit që kanë dukë krejtësisht vehtjake, pse herë me herë edhe njeriut ma vehtjakë ngulojnë mbresët që ndaluta e shpica na në ta. Kështu letratyrët e hartit u pershiene në njena tjetër e ndryshene tu njena tjetra. Pse qellimi që i shajtë: shajtje e mendevet ma të zgjedhuna të njerzimevet per shajten e m'gjendje përherë e ma njerzore për gjallësi e për njëri.

M'atë tjetër shpejt letratyra që vegël doktrinash e perhapjes të këtyre kështu në ndertimtarë e herë rrenuese. Pse trajtat e saja nepër kohë janë trajta të nditësë të pagendrueshmenisë të shpirtit njerzuer, të përmbajtjes ndër ta virtyti e dobsija e njerit.

Letratyra pra: një vegël ndertimtare, hulumtuesja ma e aferta e ma e palodhëshnjia të njerzimit pranë të cillit zhvillohet, e tash,

me mjetet moderne, prone e njerzimit mbarë kah të arrijtun e sublimitetevet në jetë.

Në ket botën t'one është mbetë fjalë që kush është letrarë e kush merret me letraturë të mahet porsë një farë andrimtari; anima ai që orvatet për të tërë drejt për së drejti i lamë patkojsh! Pse njerzimi i ynë, ai i qytetevet, nuk shet përtej fitimit bjerje, e nuk lodhet me u ulë e me mendue përtej tryezës bukës, a ka di-shka tjetër në jetë a jo?

Prandëj deri tash edhe letratura e jonë s'është ndjekë; megjithë ka pasë kohë mbarë kohë prova lavrimi të bindëshme. Për shumicën nder në letraturë është me lexue një roman, me ditë «në bejtë», me kenë njëfarë dembelit që kalon jetën e vet shtri në një kulltuk me i liber në dorë! Pra n'asnjë nder hartet njerzore si në letraturë morija e popullit nuk gjet tryezen e edukimit shpirtnuer e as gurren shetsuese të kerkeses me njoftë e me ditë. Pse që letratura që tue gjetë persosuninë e shprehjes i foli njerit, arsyetoi me të e muer me vëdi kah desht ajo t'ha udhëzonte në hecjen neper jetë...

Kështu si s'ka popull pa gjuhë të veten, s'ka as popull pa letraturën e vet. Në ket veshtrim mjeshtrat e letraturëve qenë udhëqsat e popujvet, shpeshherë edhe ndertuesat e shoqnisë së tyre si shtet. Pse si në letraturën popullore kurrgja nuk ngelet e gindrueshme shka s'gjenë pëlqimin e përgjithshëm e perforcim e perpunim nga tradita shi kështu edhe në letraturën reflekse ka për të deshtuem gjithnjë letratura e qellimit ase ajo e rastit.

Përsrisim: gurra e çdo letraturë kerkohet në popull, pse në vedvedit letratura s'është tjetër porse zani i qartë e i pa çensurueshmë i shpirtit të një popullit.

Dorse deri ktu na s'jemi kapë ende; pse letratura e jonë ka gjithnjë problemat e mbrendëshme të pa zhvilluem. Letratura e jonë porsa dalë prej fazes natyrëshme popullore, ka pasë kto faza: Letratura e mallit t'atmes, ase letratura e psherëtimevet; mandej ajo e kushtimit, ajo e rilindjes e ne e mbram ajo që nisi provat e para të hartit nder ne. Popullit t'one nuk i ka munguem talenti e vetija e gjuhës hartistike. Na ende kemi shka punojmë për të nder-tuemet e njaj letraturë të shëndoshtë. Por duhet që letratura të këtë harmoni qendrore njëdrejtimi. Kjo duhet të heci kah qellimi i sajë që është: «... me paraqitë kombin n'ide alin, e vet pranë popujvet të tjerë, e me e vu në njohuni tëplotë e të ndieshme të qytetnimit të perbotëshëm. Kështu (letratura) shikon më të gjitha kohët, frymëzohet në të kaluemen e në të tashme e i flet të tashmës, e krijon t'ardhmen, e... bashkon popujt në vllaznim ideshë, që të vijojnë n'ah-tet e tyne të perbashkëta në një hecje njerzore perherë e ma njerzore. Asht diskutuesja vendimtare, kjo çansuese e skajtë e kohëvet

moderne e e adhureshme e pa dhunueshme» (Carducci Op. VII f. 502-503).

Kurë na të kemi arrijtë me u kapë deri ktu, morij pune ende mbetë pa u zhvilluem, vetem atëherë mund të fillojmë me folë për letraturë në kuptimin universal të fjalës. Këndej rraamja e zakonëshme e shtypit t'one rreth «quo vadis letraturë shqipe» nuk ka vend një herë. Pse ne na duhen gjithnjë lavruesat të dejtë të çelkët të Frashërit e të Fishtës: çansuesat të tjerë të hartit linduer të shpirtit t'ynë kombtarë; pse edhe shpirti i popullit rrin merrtë në një strofë rapsodieje, në një shifrim kange baritore, në një idil gavaradje.

Ma vonë mund të kapemi në vallen e perbotëshme të hartit, në frymëzimin veltjak që vetem atëherë mund të lindë në hartin t'one.

4

Pra njëherë na duhet të kemi perpunue gjith at material të palatuem të popullit t'one, trashigimin e brezivët të shkuem: mian-dej të mendojmë me u lëshue rymës hartit botnuer. Edhe nder ne mund të lindë sublimiteti i hartit, pse, si thotë Croce: hartit i njëmendët është ndiesi ngufuese që është bërë krejt shfaqje e shfaqje e kulluet krejt «ase një dëshrim i ndryem në rrethet e shfaqjes».

Pra letratura e jonë e nesres duhet të heci dhe të mishnimt në hart të frymëzimit virgjin të letraturës popullore. Ndryshe kemi për të pasë ndoshta letersi të pasun, interesante, me sukses edhe jasht vendit t'one: porse jo kur një letraturë ka të njëmendët.

Ma në fund, tue perfunduem, deshtim e jonë është me çelë horizontet të reja letrare, me nxitë botën e re shpirtare që të njofti për së afërmi letraturën e vet, me e dritë ktu me e bërë të njoftun prej të gjithvet. Kerkesa e kohëvet tona është sublimiteti të hartit është po thuej kryesisht estetike e kerkon me e shpreh tuem e me e shoshitë at «quid» që ndërkohë, si artist, tue e shkruem, si lexuesi tue e kuptuem një vepër të: gjithkush që është në gjendje të shndoshtë shpirtare e me është i lidhun e i perilosun ndiesjesh nga të profanumt e lartit. Ket «quid» që na e therrasim «zë veltjak» të hartit frymëzimit të bukurit estetik, «mbrendi a formë», «ndiesi a fantazi», kënaqje a vucje», «intuicion» a ndoshta edhe vetë ngufim i ngatarrë i shpirtit; ket hov arkan të zemres s'one në duhet të kërkojmë neper letraturën t'one.

Asht letraturë e re e vorterit kaq shtilli e ndoshta edhe e pa limuem, por na për ket mbarësi! Asht shprehja e popullit t'one në fjalë e gjuhë t'one «e re», gjuhë që lidhë një popull e një pshe me njajënjët e njaj kulture para-klasike, ma e para kulturë njerzore autoktone e opjane.

Prof. Filip E. NDOCAJ

*natën nuk mund t' a kapi
nër gishta t' mij t' a shtrydhi
t' a thej si lulen n' gjij*

*fryma e saj valavitet
hija e saj dridhet
nër buzët' e syt tonë
derpton
si heshtja permes gjetthvet
t' pluhrosun*

*fanitet hareja
e ndrydhun n' gjoksin tim
t' plaguem*

*e rrjedh në pika gjaku
e gjaku është kangë
e gjaku është lumtuni
e gjaku është Bukuri*

*por bukurija ban
qi lodja të jetë natë
e nata kangë
qi s' prënë
në mue*

HESPERUS

NJI GRISHJE

Veprimtaria mendore e grues është një faqe e snum kandshit të kulturës së të gjitha vendeve oksidentale. Në beletristikë, në letërsi kallximtare, n'atë epistolare, në harte të bukra për-gjithësisht veprat që lindin nga penda femnore xajjnë një vend të randësishem. Madje, kur në historin e dijës së njëj vendi mungon këjo veprimtari mendore femnore, vendi që duhesh të nxente mbet i mbrazetë e i paplotë paraqitet kompleksi kulturuer i atij vendi.

Ndër në as që mund të flitet për shkallë veprimtarie mendore të grues, për arsyen e thjeshtë që këjo punë mendore pothuajse nuk ekziston. Aty-këtu ka pasë nonjë za që ngrihesh vetar e i do-bët; — por u shuente vrikthi kë s' kishte të ndjekun. Të gjithë ata që kanë lexue në të shkuemen të përkoheshmet tona, kujtojnë pa tjetër emnat e Kolumbja-s, Muza, Muzine Kokolari, Ikbal Çika, Mi-la Gjokoreci, Lux Secreta, e n'e mbrame afo të Postnoria, Vjollca e Skanderbeut, Hava Toska-Shehu e J. Kodra. Njëherë si shifet në majë të gishtave. E me gjithë këta ne nuk jemi këtu pa një klasë grash së shkollueme. Edhe tue mos njëhë për një ças universitaret, — ne kemi një numer gadi të mjaftë arsimtaresh që zhvillojnë punen e tyne edukative ndër shkollat tona. Asgjatë t'ut, vetëm një numer relativisht shumë i vogël sosh ka ngritë zanatet në lartësin e botimit. Dse këjo? — Mungesë guximi? Kohë e mos kujdesje? Mos përfilje? — S' është për tu besue që kanë qenë dy motivet e fundit. Duket, prandaj, që arsye kryesore e kësaj mungesë ka qenë nga njëna anë mungesa e kohës e nga tjetër mungësia e të parësishmë këta, porsa e përrethshmeja e të shëllëriten, mun në numrin fillestar, puna e jetës e parë është këjo që një botnisht sho-qeve tona intelektuale e të bashkëpunojnë me të tjerë pa dallim për me rrathë së bashku të mendjeshmeja e problemet e ndryshme kulturore në driften e tën prizmit e pamjes së qytetnis moderne prendimore.

Ka qenë banë zakoni që denden e përkoheshmet tona ti cak-tojnë një ose dy faqe e veçueme për grimeve femnore. Na nuk cak-tojmë asnjë as dy faqe për këto, i lamë të hapuna të gjitha fletët tona të përvuajt për bashkëpunimin e shoqeve tona.

Na duhet të kemi besim në gruen Shqiptare. Ajo përban gjy-smen e forcat tona. Tue mos m'anesh ndryshimet fiziologjike e bi-sedimet mbi një aftësi na të madhe a ma të vogël mendore, inte-

lektualja e jonë — n'ato sprova të paka që ka kalue — ka dëshmuar se në vija të përgjithëta ka po atë zotësi mendore e po aqë asnjësi gjykimimi në rrahjet e problemeve sa edhe intelektualli i ynë. Për ma tepër, arsimtaret tona veçanërisht janë të pajosuna me një njohtje të saktë të realitetit tanë, që shumëve u mungon. Këjo njohtje i ndihë ato që me kqyrë e me përhapë shi atë kulturë që përkon ma së miri me këtë realitet. Bashkëpunimi i grues në lamiën e kulturës është tashmë ndër në njëmend i domosdoshëm, në që se s' duem me arrijtë në një shpërjestim dantues përparimesh e në që se vertë duem me shmanjë që mjes intelektualizues mashkullorë e femnore të thellohet humnera e dasis e e mosmarrveshtjes.

Psherëtimë dëshirore «Ah, sikur t'isha djalë» nuk ka vend. Gruaja e jonë pikërisht tue ngelë grue, duhet të kryejë barren e vet shoqnore. Vetëm si e këtillë ajo do të ketë shumë ma tepër dyer të celuna, e njmijë mundësi ma tepër me bamë që drita e dijes të derptojë kudo, q'nga pallatet e pasuna der në jerevit e ulfa e kasollet e vorfina, e që edhe në, kësodore, ti avitemi e ta arrijmë shkallen e kulturës së popujve tjerë të qytetnuem. Vetëm tue u orvatë për arrijtjen e këtij qëllimi, intelektualja e jonë i a del barrës së saj perball vendit. Në të njajten kohë i shërbën edhe veprës së ndricimit të mendjes s'asaj morije vajzash shqiptare, që shpesh, fli paragyjimësh së pathemelta, nuk patën natakën e mirë me u shkollue, jase që t'arsuemt e tyne u shternguene me e braktisun per gjysëm.

Gemal DRAÇINI

Qka është Poezija? Poezili Idë proteiforme, me aq thirrma sa Korkyra me nandë emna!

Nji poezi, simbaz meje, asht gjë e kundërt me nji vepër shkencore, tue pasë ajo, për objekt të saj in të pamjetshëm, andjen, jo të vërtetën; asht gjë e kundërt me nji roman, tue pasë ajo për objekt të saj in andje të pacaktueme në vend q'i të caktueme, mbasi ajo asht poezi vetëm derisa artin, kët qëllim: romani na ep lëtyrime të përceptueshme, në ndjesina të caktueme, poezija na i ep me ndjesina të pacaktueme; për me ka mbriti këtij efekti muzika asht nji gjë e domosdoshme, mbasi kuptimi i tingujvet e ambël asht koncepti i ynë ma i pacaktuari. Muzika, kur asht e bashkueme me nji idë të kandshme, asht poezija: muzika, pa idë, asht vetëm muzikë: ideja, pa muzikë, asht prozë, nga shkaku i vetë precizionit të saj.

Edgar Allan POE — Prova kritike.

THEMELIMI KRESHNIK I SHKODRËS

NË POEZINË E DOM NDRË MJEDJES

Shpesh poetët e mbëdhje kërkojnë rë të kaluemen e largët arësyrat e nji madhimi të lumnueshëm t'atdheut: — atje ku përcaktimi midis historis dhe legjendës nuk është i shënuem e i premë, fantazija e poetit gjën fushë ma të gjatë m' u endë në ndodhit e mrekullueshme, mbasi nji ngjarje me randësi e së kaluemes, shndrue nga admirimi i brezis së ardhëshme e id-alizue nga traditat, blkur përshatet me u naltue në harmoni rresh-tash dhe me u shkuue në dritën e poezis.

Poetët nuk i kërkojnë si historianit cilësina thjeshtësisht pozitive si hje fjala saktësi, objektivitet, racionalizëm, të nevojëshme për me i dhanë ngjyrë shkencore veprës historike për të cilën duhet bā fjale dhe pā të cilat kë'ò shkëputet nga plani realistik q'asht karakteristik e sajë e veçantë Prandej, nërsa historiani gjën përpara shumë pengesa kur mundohet të gjyrmojë nepërmjet perdes të së shkuemes, dhe kur shprovon t'i kapërcejë këtë pengesa ndofta i jep punës së vet pamjen e nji teorie bindëse por jo kurrë atë bazë serioziteti shkencuer të nevojshëm për me i dhanë të drejtën me e quajtë «histori» — përkundrazi poeti është i lirëshëm prej gjithë këtyne pengesave dhe nuk ka frigë se i jep nji mveshje subjektive ndodhis që mendon me përkujtë se sa ma shumë puna e tij të fitojë në vlerë artistike aqë ma tepër gjendet në atë shtjellimi personal e origjinal i autorit.

Ndodh pikërisht kështu, bje fjala, që shpëtet e Tugës ndit nuk kursyen logografet që preferojshme tue rrallë çantjet historike të së kaluemes e që në këtë mënyrë mbushin m'ndëzimin e tyne me elemente romanzeske e fantastike. Kështu ndodoti që, gjithë se ishte tue rrallë nji ndodhi ma madhe të shesha nuk m'nti t'i shmanget tërheqjes q'e nxitëte me nti ngjarje përallori në kallëzimet, si, për shembull, tue folë mbi fëmijërinë e Ciro, mbi historin e vjetër të Lidies. Përkundrazi në qortin i një nuk mundet me goditë Homerin e Virgjinin me anë se aq ngjyen shkëlqimin e mitit dhe në bukurit e pamjeve të tyne të mbarëshme për me lumue me vjer-shat e tyne ngjorore vlerat e fikive e popullit të vet.

Në përgjasim me n'ata të m'ndejt edhe Mjedia, poet dëshire me i dhanë nji kurim rreshatash e shkëlqim arti ngjarjeve të lumnueshme të botës iliriane prej të cilij fis zbret populli shqipëtar, i kushtoj, i rreshkun, entusiast e mirnjoftës, flagën ndritëse të poezis që shpra-

zej nga shpirti i tij, për me këndue e naltue lumnit e atij fisi të vjetër, të lirë, të fortë, punëtor, guximtar e të devotshëm, sa me justifikue plotësisht traditën që e qeçti brezni e hyjnuëshme.

«Scodra» — poemth për fat të keq i pa — plotësue e shtypun pas dekës së shkrimtarit, është tanësisht përkshue nga një frymë bukurije të kthiellët, të shkëlqyeshme e të përçetëshme që shkullon nga çdo pomendore, e përfytyrue ose e shkrueme, e artit klasik; në të vërtetë stili klasik, i harmonishëm, i drejtpeshuëshëm, me një fushë veprimi të gjatë për para, është shprehja ma e dëjë e ma e përshtatëshme për me kujtue hyjnit e botës pagane dhe me i dhanë atyne një pamje t'atillë sa mos me prishë përjetësimin mbinjerëzuer të kohëve prrallore të mitologjisë.

Burimet klasike, pambartueshmërisht gufuese, hjedhin në të njëmbëdhjetë sonetat e bukura të poemthit ujin e freskët të një poezije të kthiellët: valë të shkëlqyeshme që tue shpërthye nga burime bukurije të mshtë të ngasin drejt largësive misterioze të idealit.

Taraboshi, farkëtor e fuqishme e një Perëndije dhe Drini me rrjedhjen e tij gjarpnuse e të qetë, gëzojnë edhe sot zemrat t'ona sepse jo vetëm ngjallin ndër në elementet natyrore të bukurisë së tokës s'onë, por na bëjnë të ndenjmë një respekt para tyre, mbassi kanë qënë dëshmitarë të një qenmënjie të lirë kryenaltë të fatëgjyshave t'onë. Illirët, të zakoneve e fitoreve të tyre.

Me ndjeshmëni e thellë e të mprehtë të poetit që dëgjon të rrahmen e jetës edhe atje ku të tjerë nuk shofin veç krijesa të pashpirt, Mjedia ban me trandë këtë dy gjara të mbëdhja të pamjes shkodrane me një gëzim të pamasë e të kulluet, tue përshëndetë rytmin e lirë e vepërimtar rreth të cilit zhvillohet jeta e Ilirave, nërsà edhe Hyjnit të kënaquna vështrojnë finizisht «nëper heshtime t'pamatura t'etherit».

Kraja dhe Rumia gjëmojnë nga zani i gjallë e tingëllues i kumonëve tue qërë se të pënumërta ishin tufat e bagëtive që kullotshin nat'ò vise të bluerume e plot begati, dhe n'ajr kryqëzohen blëgërimet e njoma e të kandëshme të tyre tue shpërndà rrokull të ndenjëj paqeje të pà-kufi që është një nga mrekullit e shumta të tushës. Barijt të shtrimun nën hije buzë kronit, të shoqumem edhe prej fyellit, këndojnë kangët e tyre të bukura, ambëlai e të cilave ban me ndalë në fluturim zoqthit dhe gjarpnin me lanë folenë për të shijue atë zà përkëdhelës. Sqenë e pà-krahësueshme paqeje e gëzimi të pafaj ku shija bukolike ka një ajhti shumë të shijëshme.

Na kujtonen me këtë rasë tresshat e famëshme të Virgijilit:

«*Citro, tu patulae recubans sub tegmine fagi.*
Silvestrem tenui musam meditaris avena...».

Dor në këtë qetësi tejte t'ambël randon një atmosferë stuhije që ka me qënë shkaktare fatqeqësinash të randa për bijt trima të Illos, trashëgimtarë të Hyjnis së fortë të valëve e të humnerës së detnave «Poseidonit».

Jeta e qetë, aktive dhe e gëzueshme e Ilirëve ngjall mënin e Hyjnine elenike që, të smirue, mundohen me e çfarosë atë fis bujar e kryenaltë. E prandej një kulshedër e mnerëshme çohet prej tyre kundër popullit që aq krenohet për origjinin e vet hyjnor. Dhe atje ku ma parë, ashtu si në kohën e celebrueme t'arit, bolleku e mirëqenja ishte pothuë një gazmend i këraqshëm i tokës, u shpërndà mjerimi e deka. Dhe vajtimi i gjanave shoqonte atë kob të mnerëshëm. Përmë të thame, kroje tue fshà, natën vajtim: uqnish: që pamja e zezë që kishte mbulue qytetin ma parë aqë të qeshun. Dhe vdekje gjithëkund: ushtarësh, nusesh, fëmijësh.

Dor fatëgjyshi Polifem nuk mufti me durue ma gjatë vucjetet e pà drejta të stërnipave të vet dhe mbassi duel prej shpелlet ku banote e shtini rrokull synin e vetëm që turfillote prej mnijet, zgjodhi një shkamb të math prej Taraboshi dhe e flakroj furishëm kundër kulshedrës së mnerëshme që përplaslet e shtrydun në vend.

Sqena është e plot-fuqishme dhe me gjithë se pà mbanet dramaticiteti që shpërthen nga personi i Oiklopit, praqë njëjtmë pë-qetjen e mnis e të pezmatimit të Hyjnis përballë tragjedisë së shëmtueme që aqë pàdrejtësisht goditë nipat e tij, parë e të pà-faj. Mbi kufomën e dekun të kulshedrës u grumbullue një sukë e ma dhe gurësh që pruni me vehte shkambi shkeputun malit dhe Polifemi, tashma i zbutun e me buzë e gaz, tue zbutë së raltit e tue mbështetë kambën mbi atë grumbull shqypton fjalet fatidike: «T'Ilirijes à k'tu temeli».

Dhe Kodri, kasnec i orës tingëllësë në fisit, therrë rrokull tij djelmënin kreshnikë t'Ilirive dhe tue i naltue atynevë ëndin ku për dëshirë të Polifemit duhet të shqetëseja e re e popullit Ilirijan, shënon me gjak të kulshedrës, e prapë të njëjtniku të shtruem, shenjë përuarë e famen, kufijt të qytetit mbretëruer.

Labeatët, Parthiat, Autarit të gjithë fiset e ndryshme pra t'Ilirive vrapojnë gëzueshëm atë ku hën therrë dhe fusha, lugje e shëna ushtojnë me gëzue e tue brohoritëse.

Fillon festën ndërtim të kështjellës së Rozafatit, por një hyjni mizore e çon natën në shikà krye ditën.

Mëkon pyetjen e pikëllim e me gulmin orakujt: hyjnit e Iliris nuk gjegjen; tue pà s'mbëllim, në tempullin grek të shkëlqyeshëm të Zeusit, te bregu i Drinit, nërsà kemi i flijimit ngjitet fjolla fjolla prej kupave të përçuesve në rrë të lehta, ndigjohet gjegja e lypun

q'është fatkeqësisht e trishtueshme «Aferdita për fli Rozafën lypë».

Dhe vetëm në këtë mënyrë, përforcue nga gjaku i ri e bujar i Rozafës do të mund të ndërtojë kështjellën e vet qyteti i fortë e i sigurtë i Shkodrës, perkujtues zulmesh të kohëve të kalueme dhe t'atryneve që kanë me u përsëritë gjatë shekujve.

Me stilin e tij të harmonishëm e terheqës, me ndjenjën e sigurtë të masës, aqë të vlerëshme kur poeti dëshiron sidomos m'u çimentue me vhtjet mitike, e ku prandej nuk është vështirë me rë në tepërime e me ndërrue kështoj bukurin e kuadrin, plot dëshirë me i dhanë ngjarjes së celebrueme të legjendës një formë poetike klasike. Mjedja ka muclejtë në mënyrën ma të përsosun e artistike me perkujtue një episod shumë të bukur të kohëve mitiko — eroike të fisit Iliras dhe munt të themi se puna e tij — vepër poezije e naltë me gjithëse e shkurtër, është për atyneve që munt të perkufizohen me fjalët e Tugidhidhit «tema es aci» e pra një mirësi, një dobi e përjetëshme.

Jolanda KODRA

Do t'ishte një ngjarje krejt e re në historin e artevet q' një kritik të ba-
het poet, një rrokullisje e të gjitha ligjevet psyrike, një gjë përbind.
Përkundrazi të gjithë poetët e mbdhaj janë natyrisht, fatalisht kritikë.

... Lexuesi mos të çuditet pra kur un, gjykoj poetin si ma të mirin e
të gjithë kritikvet... Diderot, Goethe, Shakespeare, krijuesa të mbëdhaj,
nëherit kritikë të mbëdhaj. Poezija ka qenë, ka dalë në shesh e para, e
mandej ka përfutur studimin e rregullavet.

HAUDELAIRE — Fletë mbi artin.

DISA MOTIVE TE POEZISE POPULLORE SHQIPTARE

Poezija popullore çfaqë karakterin e popullit, tregon çka ana
të thellë e ma të qindruesame ndryen në ndiesit e tija, pa-
sqyron doket e tija, paragjykimet e tija, shkallën e kultu-
rës të cillën ka arritë e tue lexue atë është me të vertetë sikur
të prekish dellin e kombit në foshnjërinë e tij, ë të pishë në gu-
rren e tijë poezin.

E njimend poeti ma i parë qe gjithëkurd populli; natyra qe
zana e tijë: dielli i kalli dashurin, qielli buzqeshjen, bierimi shpre-
sën, shkambijt krenarin, ujvaret theksat e vjerrshavet, cicërimi i
zogjvet melodin. Vetë nevoja për të kujtue e për t'u lanë pasardhë-
svet lavditë dhe fatkeqishtë e tija e bani q' t'a donte edhe ma te-
per kangën.

Poezija popullore shqiptare, pasuni artistike e kulluet, ka motive
të thella të rranjosuna me shekuj, në një shpirtë primitiv, të vëqum
nga çdo perlymje, të paprekun nga kurrnji stuhi e tmerrshme qy-
tetnimi, i paster si ar i thjeshtë: në shpirtin e pamartit të popu-
llit. Kjo poezi nuk është e gëdhënen me germa të vjetër ndër shkambij,
nuk është e trashigume me pyramida e bronza, nuk është e rrujtun
ndër papire e ndër kronika monastireshe, por e përjetsueme me
traditat e tregimeve e të kangëve, me vetë jetën e popullit, e cilla
qysh prej kohëve ma të lashta deri ndër ditët tona është krejt një
poem.

Asht gjë e natyrëshme q' vendi i një, folë e hqronjash e sky-
ferash, t'i këtë dharë hov fantazivet ma romaneske, të tërë pa-
sqyrrue traditat e feve e të këtë shqye ndiesit e guximit e të ku-
rajos, tue luftue kundra anmiquet populli Shqiptar e tue bërë ekzi-
stencën një luftë të vazhdueshme, pa hupë atë butësi krenare q' i
rrjedh prej racës. Prandej është e drejtë q' formën e kangëve po-
pullore të tija t'i përgjenden gjendjet q' i pishor, forma nga një
herë embrionale, nga një herë tjetër e pacaktueme, por gjithmonë
të fuqishme e të thellë.

Heroizmi, dashuria, dhimtëria janë theme të perbashkëta për të
gjitha poezitë popullore, e ma kangët shqiptare, për veçorin e do-
keve të një poezie sparsa me shpirt të jetë, për veçorin e pacza-
zhit në të cilin ngjarjet zhvillohen q' duket se pasqyron krejt
tësisht me jetën e të mduenimit të të ndiemit të kësaj race të fortë
por edhe të butë, detyhen prej të gjitha të tjeravet.

Një pjesë, ma e randë shpirtit, e poezisë popullore përbahet prej
epikës. Këjo ka rrjedhë nga gadishulli ballkanik ka qenë gjith-

monë theatër betejash. Populli i ynë është i pajosun me një hov epik të çuditshëm. Nderimi për trimat e për herojt dhe lartësimi i tyre duket shpesh në poezinë epike.

Do t'i konsiderojmë nga pikëpamja historiko-shoqërore, këngët epike lartësojnë një shtresë aristokratike shoqërore zotnish e luftarësh e me të duket se përkon edhe stili që nuk bahet kurr banal, por spikatë për fisnikë forme e konceptesh. Ndër shekuj të gjatë robrije këto këngë trashiguen kujtimet e lirisë e të lavdis s'atdheut, kënduen figura herojsh, rreth së cilëve legjenda thuri një varg ndër marrjesh fantastike.

Shqiptarët jo vetëm kanë rrujtë frytet e epokës heroike, por mund të thuhet se ajo vazhdon gjithënjë ndër ta. Fantazja e popullit t'ona krijon paprë këngë heroike. Malsija është përsa i përket kësaj gjaje, ma e pasun. Atje populli celebron heroin që për trimin e për namin i tij është dallue ma tepër: kënde ndien një nevojë të pandalueshme për këngë, e cila për banorin e atyne maleve është e vetmja shprehje e dhimbjeve dhe e shpresave të tija.

Pranë këtyne këngëve epike ka ndër male t'ona do këngë që kanë një ton realist e t'ashpër, gadi natyralist të thuesh. Pasqyrohet ndër to bota naive e njohutivite të malsorit, puthitja e tij me vetitë fizike të grues, e përpuqësme me jetën e ashpër që kalon atje.

Por ajo që na zbulon shpirtin sekret të Shqiptarit dhe institucionet shoqërore të mbrendëshme të tija janë këngët e dashunis. Sakt që askush nuk mund të pretendojë që të tilla këngë popullore të jenë të përsosuna dhe pa të meta. Populli nuk e njeh metrikën e rimit, por këndon ashtu siç don instinkti tue u mbështetë rë ndiesin që e shtyen e tue u orvatë me i dhanë ngjyrimin ma të madh dhe shprehjen ma të fortë. Shihet ndër këto këngë dashurie një theks të asidieshë e një fisnikë që është në kundërshtim me tonin zakonisht t'ashpër e primitiv të këngëve epike. Aty nuk gjejmë gjurmë dashurishë së palejueshme dhe epsheh brutale. Përkundarzi shpesh përshkruajnë dashuri fatzeza e gjithëherë me delikatesë e fjeshtësi. Në pak vija kangatari aronym pikëzon një pikturë të gjallë; e në këngën ndalet sidomos të përshkrujë përshtypjet e përgjasimet që vasha ngjall në të. Atij i pëlqen të shprehë në një mënyrë plastike vetitë fizike të femrës.

Veçanrisht martesja e një vashë të re me një burrë plak, prodim i interesit të prindëve të vajzës për konditat e mira financiare që burri gëzon ma tepër se sa për vullnetin e dashurin e vashës, e njëkohësisht refuzimi i kësaj lidhjeje dashurore nga ana e saj është një themë interesante që brend shpesh në poezinë popullore Shqiptare, themë që përsëritet në shumë variante. Nga një herë

këto këngë mbarojnë në mënyrë humoristike e komike: vasha mbase i a del me çlirue veftehten, i hikë plakut e shkon te dashnori i saj.

Eksordi ma i preferuem i këngëve dashurore është ndoshta at i nxjerrun nga gjanat e natyrës e këjo nuk duhet të na çuditë: po atë fenomen e ndeshim edhe ndër këngë dashurore të popujve të huej. E njmenda ka gjā ma natyrale për një dashnuer se sa me e krahase objektin e dashurisë së vet e të dëshirave të veta me çka ma të bukur e ma të shkelqyeshme jep ratyra. Lulet e lulish-tave e të yjvet, e sidomos ato erandshëm e vezulueset i përngajnë vashës. Ka mjaft gjasë që këngët dashurore me ekzordin e marrun prej luleve të jenë ma primitivet, e që n'origjinë oferta e një luleje e një tufe elegante t'i ketë dhanë shkas këngës, tue ba dashunori një krahasim ndërmjet lules dhe të dashunës së vet: ma vonë harue ky raport, ekzordi i nxjerrun prej luleve u ba një tomlulë e kurrja tjetër.

Pranë luleve e frytve, shpëndët janë motivet e preferueme t'ekzordit. Edhe këtu janë të qarta raportet e vjetra: qysh prej kohëve ma të lashta lajmëtarët shtetgues t'ajrit ja të miqtë e të dashuruemvet. Ata sjellin përsëndetje; kënga e tyre është një këngë e papremë dashurije.

Në poezinë dashurore gjejmë të gjitha gradët e shprehjes, të shprehës së ambël e të gazmendit të përsëndetjes së fjetë, të premtimit, të satisfacionit, të qortimit, të vretjes e të përhuqjes mizore.

Ari e argjenti nuk kursehen në poezinë të popullorë e thupra magjike e dashuis shndërron çdo gjë në artat e gueshme e bari i lumtun e vasha e dashurume shohin t'udo e r e e argjant :

* Të thira, pse s'erdhe mbramë,

* O ti me flokë tje ari,

* A nuk të la ndoshta, qe shtrija tje amë ? *

(SHIRO, këngë popullore)

Duhet të shënojmë i Shqiptarët u a këndorort zbukurimet prej ari të cilat trashigohen nga t'atë të bijë, nga nana në bijë: kur shkojnë nuse vashë bukurorhen me stoli prej ari.

Dashunori, o dashurorja duhet të jetë përgjithësisht. Vasha thirret « drandofin », sidomos, por edhe « arajfil » e « zymbil ». Edhe emna të tjerë t'ash jep a Shpesn h e vasha krahasohet me trupa qellore: ato janë e bukur, « si hime që shndrit në kopësht (Visaret e Kombit); III tje ». Po ari është edhe flanzë, pllumbeshë, bilbil, rose, jetë, zotër, shpirt i dashnorit të sajë. Nga ana tjetër dashnori merr emrat « drandëll », « zambak », « pllumb »: at është i hedhët si bajrak, i lartë si ngar (këjo shembulltyrë përsëritet shpesh).

Qe një poezi dashunore ku vetitë fizike të vashës auktori anonim na i paraqet në një mënyrë plastike:

*Leshitë e tu si pëndë korbi
Cë larë e të krehuë;
Vetulla e jote si granë,
Kalem për të shkruarë;
Syri i yt posi ulli,
Pak i grumbulluarë;
Hunaa e jote si qiri,
Ndezur e pa shuarë;
Buzë e jote hox me mjaftë,
Po për t'ëmbëlluarë;
Mjekra e jote grop e bardhë,
Po për të vështuarë;
Gusha e jote rrathë rrathë,
Po për të qafuarë.*

(VISARET F. KOMBIT, VII. IV, f. 218)

Të një bukurije të rrallë janë ato kangë që flasin për dashunipasion e që pikëzojnë me të tanë atë fisnikëri ngjyrimi që admirojmë në poezin anakreontike të Greqisë së vjetër, poezi përtyrimesh të freskëta e të gjalla:

*Moj e mira që shkon me gjatë,
Lak më lak të njo në zë
Zani i yt kur ushton
Krejt kët mal e ambalton,
Zemra e jeme kuc e ndigjon,
Prej dashnis lot pikon;
Pikon lot e ndizet flakë,
Se m'ka hypë shumë metak;
Shum metak moj faqe-gjanë
S'më len me fjetë as bukë me ngratë;
Por një bë duc me t'a bë,
Pasha Zotin e Din e lmanë,
Për një gjak s'la pa të marrë;
Për një gjak moj mjekër-butë
Po t'a pyes një fjalë t'urtë;
Ku i ke marrë, këta flokë rudë?
Ku i ke marrë, për ke i ke lanë?
Ç'i kam tregjtë djalë për qejt t'and;
Për me më puthë e mos me m'nganë,
Jam e rë e mbaj nishana
Më qorton nana-lokja mbrama.*

(VISARET F. KOMBIT, VII. IV, f. 208)

Ndër këto pak vargje, siç shihet, çfaqet pak verizëm i ditve t'ona që nuk do t'i pelqejë ndokuj. Por është bash këjo gja që i ban ma të bukura e ma të randësishme e sepse tregojnë se verizmi është në popull, në jetë.

Asht gja e çuditshme por e vërtetë: buzët që shijojnë qepën e misrin, këndojnë ma me varietet e ambëlsi se sa një pendë që shkruen strofat e matuna të një trueni të doktrinuem. Populli është Homeri djaloshar i përgjeshëm.

Mund të thojë ndokush se Shqiptarët s'e njohin dashurin, por vetëm dëshin. Nuk është rasa të ndalemi në këtë çastje delikate e vlen ma mirë të qekim këtu një poezi:

*Mori e mira që shkon me lopë
Kah po i çon, kah po i kullotë
Qasaj kodre bokë në bokë
Pasha dhentë po të puti sot
O me hatër o me zort,
Për me zor mos të kojshja jalë,
Sa të kem babën, vllaznit të mij
Sa të kem babën, vllaznit të mij
E t'u thom atyne në shpi
S'më ka lanë maxhupi i zi
M'ka shti dorën në qij
M'ka shti dorën ndër cica
U bafsha gyge s'mund e pritë;
Si me e pritë dorën e atij
Si me thye kishë e xhami;
Si me pritë dorën e atij djalë
Si me nxjerrë dy syt prej balli.*

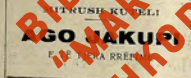
(VISARET F. KOMBIT, VII. IV, f. 232)

Çfaqet në të njëjllësi ndiesije e një butëri shpirti, gja që nuk i përshatet një populli që të donte me këpër në gruen dëshirën shtazore e jo-idealitetin e dashurisë.

Sakt, çkado që të thuhet e me gjithë poezia popullore e jonë shpreh pasionalisht ndiesin e dashurisë. Këjo në faktikë paraqitet me shumë rezervim dhe rrin larg nga çdo eshibicionizëm e nga do « madhshti » teatrale që shenohet në popull të tjerë.

Fadi PODGORICA

Dy libra të reja që duhet të lexoni.

Te pusì i Martinés, cranze çinarì q' e bân hijen sa pèr tre mirza, kishin ndêje katër burra e po bisedojshin.

Ishte qê, paksa kalu mîsîta. Katër burrat njathêr sa kishin ngranê drekë: ka uj rrotë bân kallomog pèr shoq ngjyê m' maze e pèrjellê. Na k'ij kolkèr qepè te madh, prôj at' shpirtv' t'amb' t'ê Dervol' q' janë me namè në tregu e Shkodrës. Kishin ngranê e kishin p' me qef t'ê madh. Por ma pèr kishin p' se kishin ngranê. I kishin boshatise të gjithë faqoret e ujit. E, prap kishin at' Digite përjashta dielli i gusht' E, edhe at' nën hije bân vapë.

Katër burra ishin ndalë të pushtimit të Martinës së me pushe pak e me bë atë zhegun. Ishin udhëtarë për Rakishitë Vendi i kishte zgjedhë pleq për me pajtue një mosmarrveshjetë të ndodhur ndërmjet dy katundesh për punë të disa kufijvet. At mbarmje duhet të mbrijshin gjithëse të kulla e Mul Ahmetit ku do të gëjshin mbledhur parin e dy katundeve të do të thojsin fjalën e tyre. Dhe ishte uzdajë e madhe se kjo fjalë e tyre do të pleqonnte drejtë e të do pajtonte dy palët. Mbasi në katër anë e atij bajrakit, s'prej Vokshi e deri në Gruenirë, burra ma të ndërsheh e, ma tërte nuk kishte.

[illegible]

Ruk Bali, shtruc kambkryj mbi tokë, po hiqte kadalë çabu-
kun, kur foh Beri.

«Marre po kam me thanë, or burra, por mue m'asht rre-
shkun fytë! E nuk diç hiç si ja bëmë!

- Paj fajin e patëm na vetë, or meci i Bajraktarit — ja pri
ti Baku. Deshtëm me e marrë sikuri e rame nepër troje qi ve
të dora e Zotit ka thamun.

Tē tre dūrrat ja ngulēn sytē me habi

rofi Marku.

Po si asht kjo punë Ruk-a ?

„Eh ju jeni ende të rij, or ti Mark e ti Çun e ti meci i Bajraktarit. Se ndryshej ju duhet ta dijshit se ktu njihëre pat pasë uj e mandej pat shiërë, pat pasë pusa e kroje ku tash ka gropa e djerre. E te ky çinar qi sot lshon kot hije për rreth njahëre mrizojshin dhën e dhë e shum kanga e valija bahej ktu... kur aj pusi qn ju shifni atje pat pasun uj.

Ruk Bali ishte sjellë paksa kah e djathta e bante me gisht
kall një gropë aty afër.

A e shifni një grup grëpe, vajzidoz? Sot ajo nuk ka ma as gjasën e pusit. Ata dy tre gur që i kan ngelë te gryka ka fillue me i mbule dheu. E sa për i felle kultjoz se nuk asht ma tepër me i dojje njeri. Por me e pasë pa ju atëherë! Te natë e te gjatë, me lugun e madh tanë guri s'latue ku vijshin në p' uj bagjtja! Si lum për alo kohma: Kur mbushjet pusi t'atë, boramja me nuse e me vasha, e prite dashi me kumonë... A jo dashi me kumonë! Martines që e kishte kumonën te bane prej Alushi Bashit, farkatari ma të mirë që kishte pazari i Sakodres. Sa f'ambel e kishte lënglin kjo kumona e dashit të Martines! T'ambel si vetë Martina! Eh, fa kishit pa e te dashit ndi ju atëherë! T'a kishë pa e fa kishë ndi ti, or diatë Bajra lart! Bajra bë se j' nuse ma të mirë kot e kish kërkue ty! A ndër te bajra?

Ruk Bali prâni sa dy grima andej meje le ngulun dikuna
larg 1 shndritte flyra.

Vazhdoi me zà ma të rënë.
 "Kam kërcëll vogël asokushë. Sà, nuk di me thanë. Veq mbi mend se nuk ishem ma i miftë se gëzua e pusitë. Eje njëherë pa ta hypë mbi zgrip për të s'oditë pusitë t'u mos të kenke aty. Martina me më m'ajti qeshje të rra m'përde. Martina ishte, ajo m'ka, kund një fletë bedhe të atë atherë, e bardhë e e kuqe, me nji ball si harrë m'rdhun s'oditë si hijz m'olle. Shum vetë ja kishin vj syun, por i ati e e epte. Ishte purr i rrebtë ku Tanush Velja e ja epte këto dokujë. Kish kurrë mat menden e vet me ja d'atë njësit të d'atë me gisht ndër shokë. E pritë e pritë d'atë ja pa nji biri i Kolmadhiti, dera ma e forta ndër sa d'era ishin në jetë b'atë. Gostë e madhe qe b'atë atherë. Shtat d'atë shtat m'bi një vull të kulla e Tanushit. E fort i knaqe ma ishte me Tanushin për tharë për i ditë dy m'zete e tre desh. Por Martina, kullitë m'pik ishte edhe pa e knaqe ma."

E kam për vetë Maqedon asokohe, një ditë kur po bijshë shpatit për me kërkue do dele. E kam për aty të Kroni i Ngritë

strukë mbas një trung lisi. E nuk ishte vetëm. Me të ishte edhe qaj Plumbi i Mirashit, kangatar i pasqoj që e mbledhte grigjën e shpërdame shpatit tue i rë fyellit Djal i kënnun ishte ky Plumbi përveç se kangatar i aftë. Thojshin se një natë, kur pat rënë katund harusha plakë, i qe vë më shpinë vetëm me një sokicë në dorë. E pat marrë mbropa edhe e pat vrë.

«Asokohë i pata pë të dy, ndëjnin njëni tjetrit jo ma larg se un jua. E si i pashë i lashë, pa ja zanë me gojë kët punë njeri s'gjallë. E e pata harruë edhe vetë, deri at ditë kur e ndesha prap Martinën te kroni. Kësaj herë ka këne mbas feje-se. Un pata vojtnu me pi uj tu kroni dhe e pata gjete Martinën tue që. Sa më pau mue ajo u-turr, kah ujt dhe filloi ma lë ftyrën. Por edhe si e lau, sytë i mbetën fajn. I fola nja dy fjalë, kujtoj për do dele që njatherë kishin pjellë. Ma gjatë nuk e co-va, s'ishte punë për mue. Mandej drodha e ika asajt.

Për kto qeshë vetë dishmilar. Tjerat i kam marrë veshit prej kuvendit të pleqvet. Dojshin me thanë pra se, kur u-fejue Martina, Plumbi i Mirashit na u-idhuae fort edhe ndëj një javë tu shpija pa dalë në mal. Disa thonë se edhe nuk ka ngrënë as nuk ka pi një javë rresht, pse kur u-duk në shoqni, ishte tretë kah ftyra e bënë si dylli. I paska thanë ky Plumbi Martinës atherë, troc e pa e thjerrë gjatë, ma lënë plang e shpi e me hikë me të. Por vasha i kishte frigen vet. Dhe kishte hak me ja pse frigen se Tanush Velja ishte burr që nuk e dote bin e vetme sa e dote nderin e fjalën e dhannun. Njashtu si e pro-voi kur erdh sahati.

Patën rë do pushkë atherë, nja dy sahat prej kndej, te qafa e Kërmillës. Djali i Kolmadhit bashkë me dy vetë ecë asajt për me rënë Gaskeq. Kur u-ndine dy gjamë e dy pluma i vish-kluene te veshi. Qe dhanë kushtrimi e për një kohë te gjatë qe kërkue dorasi por nuk mujt me u-hetue.

Plumbi ish tërbue që e kishte lënë vasha. I pat thanë një herë, i pat thanë dy herë. Por ajo nuk i ndigoi. U-shtri e ligë e nuk doji ma malli. E atherë Plumbi lshoi at fjalën e madhe.

Nji Zot e di a foli ndrejtë a shtrëmtë. Gjindja nuk pat mujt me thanë atherë se kishte shpifun. Ata që e kishin ndeshë asokohe e bijshin të hijekun kah ftyra, l'errun syshë e me një hije të keqe. Inatqer e dishin tanë katundri por edhe trim e bujar. E deri atherë emni nuk i ishte ndie kur për të keq.

Kishte pasë thanë Plumbi faqe tre burrash se si bëtë shpirti dy pare po s'e kish marrë Martinën, gjallë a deqë. Kish thanë se i kishte asaj bënë e madhe e se ajo ishte ma parë e tija, e tija faqe Zotit. Kshu aj kishte thanë: se ish e tija faqe Zotit.

Kur i shkoi fjala në vesh Tanush Veljes thonë se qe tue i rë pika. Aty për aty rroku pushkën e u-lshue kah shpija e të birat të Mirashit. E si asht një Zoti në qiell, e kishte lë koren njatherë të kish ndodhë aty njeri që kërkoi. E kishte lë o s'e kishte mbajet ma për se gjalli. Por at ditë Plumbi kish qillue larg. E puna mori ndryshje.

Por ky Tanushi pat këne burr sa trim aq i urtë. E si pat

kthye tu shpija, mendoj e shmendoi, e ne mbram dau me e py-etë vetë çikën. I lshoi bënë me i rrfye të vërtetën, si kishte ndo dhë puna. Por çika nuk kishte folë një fjalë.

«I ati pat deshtë me e vrë e'atherë. Pat marrë pushkën e ja pat vëe te zemra. Por përpara se me i dhanë gishit e kishte kqyrë për her'n e mbramë ndër sy felle. Ja kish gjelë sytë e qartë e qi e vështroishin të qetë e pa droje. E atherë i ish dridhë dora e s'kishte mujtë.

«Por marrja duhej lë. E kish marrë veshit mbarë fisi. Du-hej caktue fajtori. Zakoni lypte gjakun e njëni a tjetrit. Jase e dhe gjakun e të dyvet. E një ditë Tanush Velja e qiti punën më log të kuvendit.

Ktu Ruk Bali u-ndal edhe një herë. Thithi për herë të mbrā-me çubukun, e pastroi dhe e mbështeti mbi prehën. Mandej gje-ti një krande e rmoi me të nepër tokë.

«E mandej — tha Marku?

Ruku nuk u-ngut me folë. Ndëj edhe do kohë mendueshëm, tue rmue gjithnjë nepër tokë. Kur nisi prap, zani i tij ishte ma i ngadalshëm, si i target.

«At ditë që u-mbldhi kuvendi i pleqvet un nuk kam këne ktu. Kishte ndrue njëri daj i emi e m'ishte deshtë me shkue tu aj. Por e di mbar katundi si vojti at ditë kuvendi. Qe, njëktu ku po rrijmë na tash, kishin ndëj atherë parija e vendit. Pat ardhë atherë Tanush Velja me të bin e qe ulë tija, larg nesh dy hapa. Por Plumbi i Mirashit, aj nuk pat ardhë.

«E si u-mbldhi parija e u-grumbllue mure fisi, me të madh e me të vogël, erdh e u-bë një burr sa s'mujt me e përsi as hije e çinarit.

«Atbokë ky Tanushi, që deri atherë ishte e'atherë me sy ulë përdhë qe çue më kambë e pat folë.

«O burra — kish nisen — kam thirrë ktu me dhanë gjyq mbi një punë të shëmtuet. Një fjalë e qe asht përhapë nepër katund, kinsë kjo em te nuk i këne bënë e un'eses se-me. Nuk e paska pëlyte burra, un em i pashë gjetë tanës kë-ka zanë me të birin e Mirashit. Kishte veshit mujtë te qe fjalën ky i biri i Mirashit. E kam pashë se nuk ka'ashtë me m'u-gjegjë. E kam pvetë tue dorë, s'ishu kamur, i kam datë ha-kut. Nuk e kishem ndisë pra e'nderin me qe gjë, e kishem bā vetë kahë an që i biri i deshtë me bā, mos të më ki-të qe fjalë at ditë. E i biri i Mirashit, vasha nuk këne me faj e po e merrsin un kot në qafë. Qe ka'asht Taruk Molla që m'a pat prurë fjalë. Le m'asë vë.

«Prej u-mbllit qe qe atherë bā burr i' gjatë e tha sa me e ndie mbarë fisi.

«Tanushi — tha asht.

«Do kot e'atane shikuen kah Taruk Molla. Pritën se po flitë edhe një tjetër tija. Por aj u-ul. Mbet më kambë ve-tëm Tanush, qe. E kish shatlin e ngrehun e shikonte drejt e m'sy herë njënin herë tjetrin plak.

«— Atherë un m'fela ngusht e nuk dijta, kah me ja mbajet.

Pushuen të katërt për një copë kohë.

Vetë kam pasë ndie, tha dikur Beri, se natën asht rrezik me rë kndej parë. Siellet ndër kto ana një Orë idhnake q' shi-ton këdo ndeshë.

Ti me gjasë s'po flet për tjerët sa për vetë — ja priti në qesli Marku.

Jó, e ka drejtë — tha Ruku atëherë —. Un s'e kam vëc ndie, e kam provue vetë. Pata ndodhë me një shok njëherë kndej parë, natën, e na pat dalë Ora. Por kësaj ka kallzoi një herë tjetër. Vëc po due kto me thanë se ajo e puna e të shiuemiti asht e drejtë: aj shoku im — mund e njëlmi, Bajram Meti prej Grude mbet i shiuem. E atëherë e atëherë e ka hupë gojën.

Të gjithë kan dishmue se ajo Orë ishte na idhnake se tje-rat. Gjindja ka' dëshitë me thanë se ajo ishte e bija e Martinës. Martina nuk paske deké kur kish rë më bujanë. Zana e Madhe e Ujit e paske pritë ndër duert e veta edhe, kah ishte ajo fort e bukur, e kishte bā Zanë. Fëmija q' i kishte të ishte tash kjo Ora e idhët q' siellej neper Selishtë. Siellej, thojshin, me marrë ahun e s'amës. E jo vëc s'amës por edhe t'el.

Pllumbi të Mirashit? Po njumend tha Beri — si i pat ardhë ktij e mbramja?

Atë e patën vrā nja do dit ma vonë. E pat vrā i biri i Kolmadhit. Hir e pa hir, i përkittë Kishte me të uhan e vjetër të Kërmillës. E mjandej, nusja e tija kish pasë kënë.

Kia Ruk Bali e preu fillin e ngjarjevet. Shikoi përpara kah malet, mati hijet e tha.

Edhe tre sahat ditë! Bājmë mirë me ju shtrëngue edhe j' herë.

U-çuen të katërt.

Po me i pasë ardhë ujt, ti Ber, a e kishe pī — foli Mar-ku? Mue m'asht bā marak e due me e pā një herë.

Mbas tij shkuen Çuni e Beri, e mandej edhe Ruku. Pusi ishte njashu si e kishte përkshue Ruku. Një rrashtë shtjës ba-shkë me do eshtnā dalloheshin në lund në mes të gurvet e të dheut.

Foli Ruku ngadalë.

Sa herë q' bi kndej parë e ja ishoj sytë ktij pusi, më vjen si me ndie te shtati dorën e Martinës q' m'pat mbajtë kur qe-shë gati tue rā mbrëndë... Kush e kish mendue atëherë se një ditë ajo vetë ktu kish me gjetun vorr!

Ndëjën të katërt mendueshëm për do çasa.

Foli Çuni edhe një herë, si me vesh.

Mos peshofte mbi kënd dorë e Zotit!

Mandej u-nisën.

Agron LIBHOVA

FILOSOFI

PARAMNEZIJA

Qubet paramnezi ose gabim i kujtesës ose kujtim i rrëshëm ajo ndjesi o ndjenjë e quditshme kur njeriu kujton se asht tue jetue përsëri një gjendje q' ka pasë jetue dikur. Dran-dej qubet edhe sens i asaj q' asht jetue ma parë. Disa herë ndo-dhë q' njeriu, përpara një sqene së zakonshme, befaz habitet: i asht dukë se ajo sqenë nuk i asht e rë! Po ato vehtje me të ci-lat kuvendon, po ato fjalë, po ato orendi, po ajo dhomë! Njeriu ka ndjesin se koha asht këthye mbrapsht ose nuk ka lëvizë fare: gjith intervali mes atyne dy sqenavet të njajta ka qenë një an-dërr!

Si asht i mundun ky gabim i kujtesës, ky iluzion, në se ilu-zion asht përnjimdë?

Spjegimet goftë fiziologjike goftë psikologjike mbi këtë fenomen të jashtzakonshëm janë zakonisht të thata e nuk t'a mbushin men-den. Ndoshta shkrimtarët kan dërpëtue ma thellë me se sin e tyne të hollë të kohës. D'Annunzio në romanin e tij Giovanni Episcopo ka analizue pikrisht një fenomen të këtillë tue e quetë «ndjenjë e anterioritetit» (asaj q' ndodhë ose d' të ndodhi. Po tentojmë me dhanë ma poshtë, për hesap tonin, një spjegim me-tafizik të ktij fenomenit: kujtojmë se vetem metafizika mund t' afro-het zgjidhjes së një problemi q' nuk asht t' shprehë veçse një korolar i problemit të kohës në përgjithsi.

Paramnezija klasifikohet në patologjike e kujtesë. Mund të ndo-dhi edhe ndër vehtje normale. Por zakonisht çfaqet ndër rasa pato-logjike, si nevrasteni, sulme epileptike etj. Ndër subjektat e dobët paramnezija mund t'a trondisi mendjen, ajo q' ban ato me besue se jeta asht një qark i mbyllun i pa e tashmë një kleror. Ndoshta Nietzsche ka pësue edhe ai nga paramnezija: koncepi i tij i «këthimit t'amshuem» mund t' ketë llogje me të.

Dor jeta nuk asht sigur e një qark. Koha rritet përpara: në përparimin e saj ajo me det shum-she me shpërthet spirale por jo rrahtë. Megjith-këtë kujtojmë se paramnezija nuk asht një iluzion i thjeshtë: në këtë fenomen mëshen një do vehtjeje metafizike.

Asht e sigurte q' sa për se paramnezija nënon një këthim për së mbrapshti, një «këthim» i asaj se t'et mbrapa e soditë të ka-luemen aq për s'fermi si me ashtu, largësinat tue përjekë të tashmen me të kaluemen. Por si m'at kjo? Sigurisht nga përgja-simi i dy gjendjevet. Kë përgjasa të vrehet mirë, asht në reali-tetë vetë një përgjasa, jo një tabarsi: kjo e fundit asht një iluzion. Jeta në të vërtetë diq elementa të barabartë midis dy su-azavet të ngjajshme, e të gjithë. E, edhe sikur të gjithë tjerët t'ishin të barabartë, elementi kalimik do t'ishitë kurr i filli. Me fjalë tjera: në këtë rasë ndienja e kohës asht e mashtrueme nga ndje-nja e hapsinës. Hapsinë asht e ngurtë, e qindrueshme, e pra e ma-

tëshme, e përgjasueshme. Jo koha. Pra që i pari përfundim: paramnezia është të rrëjturit e kohës nga hapsina. Ose, tue zevendosë temat kohë e hapsinë me ekuivalentët e tyre: paramnezia është triumfi i landës mbi shpirtin.

Kur ndodhë ky triumf? N'at ças kur shpirti, në vend që të vijojë rrjedhjen e tij, ngadalohet, bëhet i plotë e në fund fiket krejt. N'at ças aj është b' hapsinë, o ma drejtë, pasqyrë e hapsinës. Puna e tij është krejt pësore: kufizohet me pasqyrue pikat e hapsinës. Qe pra si dalin dy shembullimet e naja në fenomenin e paramnezis. Derisa koha rrjedh, momenti i saj nuk mund t'i gjasojë asnjë gjendjeje, pikrisht pse ajo është e kundërta e gjendjes (status), tue qenë lëvizje, të b' amun. Kur ndalet është shndrue në hapsinë, momenti është ngjirë në pikë. Atherë gjasimi është i mundshëm. E njaftojnë disa elementa të nji gjendjeje tjetër në hapsinë për me u-përfutë paramnezia.

Dor le të vrelmë mirë. Koha nuk ngrihet definitivisht. Do të ndodhte kjo, do t'ishte vdekja. Asht vetëm nji ças habije aj që pëson shpirti, i gënjyem nga ngurtësia e qindrueshme e hapsinës. Pse shpejt aj e kapë vëhtën, ndër jashta k'aj kurthe dinake, e filon me ecë: d. m. th. me mendue. Vetë konstati i k'ij fenomeni është dalja nga gënjeshtra. Shpirti ka shpëtue pse mendimi është vetë lëvizje. Në këtë pikpamje paramnezia paraqitet pra si nji shocë e gjumit, në se kuptojmë për gjum nji vdekje të përkohëshme. Ose ndryshej: paramnezia është të bamunit e pranishme në qenien tonë e nji pike vdekjeje, e asaj vdekjeje që rrin në pusi ndër kan-det e mshchta të dejetve tynë.

Thojshim përpara se paramnezia është nji përgjasim që ep iluzionin se është nji barabarsi. Do spiegojmë ma qartë si bëhet i mundshëm ky iluzion. Kur shpirti zhduket gjithçka është e barabartë, pse funksioni i individacionit të gjanavet është nji funksion i shpirtit. Po ashtu sikur, n'errsinat e padërptueshme të nji ambientit, çdo pikë është e barabartë me tjetrën, (natën të gjitha lopët janë të zeza, thonte Hegel), ashtu, kur tërhiqet drita e shpirtit, landa bëhet gjithkund e njaftë e të ngjashmet shndrohohen në të barabarta.

E vërteta është se në paramnezin përgjasimi nuk shndrohohet absolutisht në barabarsi. Dse, po përsëris, në këtë rasë shpirti do të ndalej e atherë do t'ishte vdekia. Tepron gjithnii nji frymë shpirti, rreh gjithnii nji puls sado i dobët kohe. Uji i kohës ndalë rrjedhjen për nji ças, e kjo ndalesë i gjason asaj ndalesë momentane që pëson nji trup, i rrotulluem përdhuni në drejtimin e përkundërt në të cilin rrotullohet zakonisht, kur arrin ekstremitetin e forcës së rrotullimit për se mbrapshiti e merr me u-këthye në vendin e tij normal: n'at ças trupi ngurron e është si me qenë i ndalun. Por kjo ndalesë nuk është e tillë absolutisht: është vetëm ekuilibri i dy forcave kundërshtare që nuk kan prë së luftuemi, ekuilibër që prishet kur forca tjetër merr sypranin. Ndoshta kjo do të kuptohet ma lehtë tue përfytyrue nji gur që hvëp, arrin kulmin e ngjites, rrin nji ças pezull – ndalesa – mandej bien poshtë. Por shembulli i parë është ma i përshtatshëm mbasi rania e gurit i kundërshton lëvizjes së shpirtit që është nji të ngjilun i vazhdueshëm.

Kështu që përfundimisht paramnezia na duket si nji rrotullim për se mbrapshiti i shpirtit që mbaron në nji ndalesë momentane kohë

por të mjaftueshme sa me pasqyrue, ashtu i kristalizuem, nji suazë hapsine që gjën përballë. Kjo na b'at të çfaqim nji mendim pak a shumë të çuditshëm. Do t'ishte e mundun, në nji ambient të rindërtuem artificialisht të kohnavet ma të lashta, me e rrotullue mendjen tue e mbajtet për do kohë n'at moment ndalesë që është paramnezia, ndoshta do të zbulohet, si në nji pasqyrë, krejt jeta e shojtun e asaj kohe e shumë enigme do të sqaroheshin. Historia do të bëhej atherë jo në bazë të dokumentave të të monumentave të pajetë por në bazë të nji eksperience së gjallë retrospektive. E ato metafora të vagëta të përdoruna aq shpesh, si - rrejtjet i së kalueshme, - ringjallje e së vdeknës, - kungim përmes simpatias me shpirtin e shekujvet të shojtun - e të tjera kso shprehesh, do t'ishin realitete.

Daramnezia, sidoqoftë, mbetë nji fenomen interesant, i dëjë për studime ma të thella. Nji gja mund të thohet pa dyshim. Ajo është nji provë ma tepër se shpirti është nji përparim i vazhdueshëm, nji krijim përherë i ri. Asht rrezik me e ndalë këtë ecje: mund të birret mendja ndër errsinat të përjetëshme.

E megjithatë për mendjen e naltë, për heroin e mendimit, ky rrezik jo vetëm nuk është i shmangun por është i dishrue. Përveç andjes së thjeshtë të njohjes, nji andje tjetër e fuqishme, andja me triumfue mbi të gjitha me pushtetin e çelikut të mendimit, e joshë atë me u-provui ndë-kto ushtrime mortare. Këtë andje të çuditshme, që është ma shumë ankth e vërtetje se andje Andreyef e realizoi n'art në nji ndër vëhtiet ma madhnisht tëpike të teatroit modern: në protagonistin e dramit Mendimi i Kienzef.

Dr. J. AMERATI

O NJERI! NDIGJON!

CKA THOTË MËNATA E THE...

- KAM FETË, AM FJ...
- NGA NJË GJUM, THELLE JAM TËGJUE.
- E TËJË ASHT B...
- DHËMA E THELLE SE SA MENDONTE DITA.
- E THELLE ASHT DHIMI NË SAJ.
- HAREJA E SHËM, KA E TËJË SE VUEJTJA.
- DHIMI THOTË, KA E TËJË SE VUEJTJA.
- POÇE HAREJA NË AMSHIM,
- POÇE AMSHIM NË THELLE!

NETZSÖHE - Kështu foli Zarathustra

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER (2018)

DI FJALË MBI HISTORIN E LUFTËS KIMIKE

Nuk e pata ndër mënt të flas mbi luftën kimike, por duke kujtuar trytin e hidhur të kësaj dege diturie përgjat luftës tjetër botnore, por përkrahuraj këtu shkurtësisht ato që të gjithë quajmë "gaze lufte".

Kureshtija zgjohet shumë, atëhere, kur të mendohen ditët e zeza të përlshjes së rrëndërkoneutale, ku e gjithë njerzija e lodhur dhe e raskapitur prej kësaj atmosfere, sa të turbullt aq të përbujshme, pyet me aukn të math: «a do të përsëriten valët vuaqtjet, mjerimet e lemerit e luftës kimike të harruara gjër sot e kësaj dite?

Nuk më përket të jap mendim në se do të përdoren a jo, cila palë më parë do të shërbehet prej syresh dhe a do të varret nga epërsija ajrore e njerit prej kundërshtarëve.

As njeri nuk mund të besojë lebelitjet që shkëna mund të ketë përgatitur në dëm të natyrës. Them natyrës, mbassa ajo nuk kufizohet të njeriu vetëm por përmbi gjithkujt: shtazët, bimët dhe vetë tokën.

Si do qoftë, ata që drejtojnë latet e kombeve të mëdha e kanë në dorë të përhapin sa më shumë ajo plagët që kalbin trupin e njeriut i një fjalë e tyre, dalë nga shpirt-gjërsija peshon mbi shpëtimin e jetës së mijra kreatyrave.

Shumë dijetarë të mbyllur rreth kalër mureve janë zhytur në mendime të thella shkakatëronjëse për rregullimin, e gjithë se cila është munduar ose mundohet dhe në ditët e sotme të hedhi pishën, benzënë të tjerë karbaranta në vënt të rrës e ujël mbi flakën djegëse e rrenojnëse q'është ndezur e s'paska të shuarë.

Ky është turp i diturisë, ose më mirë, i shkencëtarit, që copëtohet ndër laboratorë për të zbuluar të mshehtat e natyrës: i shtytur prej vet-vehtes për lëvdata, i ushqyer prej ndjenjave të larta të atdhe-dashurisë ose i detyruar ndaj shtetit, i ndodhur ngushtësisht për katshatën e gojës përpiqet e bën ç'mos për të epikur ndonjë gjë të rrë e cila mund të shkaktojë vdekjen e kush e di sa të pafajshmëve ose, në mos, të lërë plagë të qëndrueshme për deri sa fat-zui të mbyllë sytë.

Ndër këto plagë munt të nëmërojmë humbjen e ndonjë shije si të parit, të ndiguarit, përposë plagve të lekuraeve e të tjera sëmundjeve të brëndshme mbi mushkëri.

★

Ndër në jepet pa vënd fjalë guz, pse ndër këto lëndë kimike përshihen dhe të tjera të lengta, që të shndrueshme në formë avulli e thërrime fort të vogla, janë të zonjat të shkaktojnë or-

ganë të brëndshme o të jashtme: djegjn mykzoat e të parit dhe të marrunit trymë.

Duhet besuar që lëndët sulmonjëse të jenë përdorur qysh prej kohrave të lashta. Historija, dëshmonjëse e ngjarjeve, na kujton se si popujt e Orientit të Largëm u-mundojshin të dorrojnë armikun me spec të bluar mirë: e kohëraeve të lashta është djegia e sqylurit të thjeshtë a të përzjere me serrë që në sulme e mbrojtje të kështjellave pat dhënë përlundimin e mirë; në rrethimin e Tiro-s të rrethuarët hodhën mbi ushtarët e Lekës së Math rërë të skuqur e gelqere q'është duke u shuar.

Kona pr. Kr. shënon helmimet e burimeve dhe aty këtu në Mesjeten gjejmë mijaftë sulmonjëse kimike të përdorur për gjatë luftave felare e ndërmjet republikash.

Kur Europa u sulmue më 1640 prej Turqve, kimiku Glauoer, mendoi të fabriktojë bomba që bëjnë lyme me vaj tremëntiue e acid nitriku, kurse më 1650 u-pa hollesisht përdorim i lëndve sulmonjëse që pengojnë marrjen tryme dhe ay i lëndve lotë-nxjerrës prej gjeneraht polak Siemienowez.

Me luftën Franko-germanve të 1870-71, një farmaçist frëng mendoi të përdorë lëndë psherëtonjëse, por si kjo ashtu dhe përjekjet e më parëshme, nuk patën rëndësi praktike.

Duhet pritur vit 1887 me prof. Bayer, në Monako, që të bëjë të ditur rëndësin ushtarake të notonjëseve.

Për gjatë përlshjes së 1914-18 as kush nuk besonte në luftën kimike, aq më shumë për deklaratat e nënshkruara në Hagë, më 1899 e më vonë më 1907, ku gjithë fuqit Europëne nënshkronjëse patën lidhur fjalën të mos përdorim "gaze" që merr frymën, helme o armë helmtonjëse". E, vërtetë është se sulmonjësit itonjës nuk përshihen në asnjë ndër kategori të lart-përmëndura.

Lufta kimike njih për dhë të dëgjuarit pr. Haber, Ky kështilloi të lëshuarit e klorit të lëngët, i kohështi nga shumë projektile. Me 22 Prill 1915 në sektorë të Figenark e Bixchoctë (Ypres) u-përdor klori për të përrn burë e në këtë ditë të zeze u korren sukseset të mëdha Irishlorës: 15.000 të gazuar e prej gjeresh 5.000 të vdekur.

Këtë shifrë të madhe ndërmjet murgu i q'është të shumë-fishuar, por është e vërtetë në se me mësim të besanis nëpër o-peracione ushtarake, befat të të cilëve ligjendësi t'pat aleate pa maska kundërgaz përpara murtit të këte të përrn e të verdhtë të klorit që sa vinte të tërëshesh.

Një tradhtëor në arm, ushtar i të 324th Rregjimentit, i quajtur Jäger i pyetur prej Komandës së artë Frënge paraqiti imtësisht përgatitjen e armit qëman me në gazesh, por këta pa-dëhën se ky armë dhëmbi përpiqet, o të të që dërguar nga armiku për të shpëruar.

Mos hulumtoja atë të neglignës në dijenin e plotë të përgatitjes së gjatit të ushtarit për humbje të rënda.

Të filia frytë e këte gjërnalë dhe në sektorë të tjerë Lindor dhe Perëndim, por nuk shën mënt të prodhojnë sasira të shumta për të npositur kundërshtarit të cilët duke patur kohë përfituan të epikin bari shërsimtar q'është maska kundër gas.

SHKENCË 2018

Englezët e përdorin klorin më 21 Shtator 1915, kurse në frontin italian Austriakët më 29 Qershor të 1916-tës bënë kërdi me luftën e Carso-s; pothuaj se 8.000 veta të Brigatës Mbretëresha e Pisa-s qenë vënë jashtë-luftimit dhe prej tyre 5.000 qenë të vdekur.

Nga Maj i 1915 gjër në gjysmën e 1917-tës gjermanët u ku fizuan në llojnjës e të tjerë gaze-vujtës si fogsjena.

Këto gaze mbaheshin futur në projektile të kundër-shënuar me kryqin e verdhë dhe u-hodhën me mortajë e më vonë me topa.

Gjermanët u habitën kur Englezët nxarrën në shesh projektilet Liveus në betejën e Sommes (1916), pse me anë të tyre që e mundshme të lëshoheshin sasira të mëdha gazesh brënda një kohe lare të shkurtë.

Ata detyruan gjermanët t'i imitojnë me vonë të plotsojnë të metat, për t'i futur në vjehtësin e 1917 në lugjin e Rivoitikut.

Vepirmtaria e kësaj lloj lufte shtohet me 1917 datë në të cilën të dy palët kundërshtarë nxjerrin në shesh sulmonjesa kollita të bazhar në acidin cyanidrik e në bromurin e tij.

Habitja të madhe pat nga ana gjermane në patën e 21 duke u-godhur 22 Korrik të 1917-tës në krahinën Yprès përdorim i gazit që mbau currin e vëndit të provuar. Them habitje ngase ata që mbanin maskën u dëmtuan prej fluskave mbi lëkurë, kurse të tjerë që s'u-shërbyen prej saj u qorruan për një kohë sa do të shkurtë.

Sulmet e para të Yprès-it u kushtuan aleatëve humbje të mëdha mbassi lëngu qëndronës mbi tokë për mjaftë ditë nuk diktohet për qenjen e tij pse nuk paraqet shënja të veçantë përpos një ere të lehtë hudhre pothuaj të pamatëshme.

Ja ç'thote për Yprèsin gjenerali Engles Hartley:

Me ndryshimin e parë, projektilet më kryq të verdhë (Yprite) u patën përdorë kundra pozitave shumë të përparuara dhe bombardimet mbi vijat e para e mbi pozita të përparuara qenë të shpeshta; vëndet e mundshme për mbledhje qenë rahur nga ky sulmonjes kimik. Në shumë raste, ndërsa pritësh sulm i ynë, armiku u-mundonte të krijon një zonë të pakalushme, me ndërjetsin e Sprite-s.

Bombardimet e tij me gaz u bëjshin mbi ballnat me qëllim që të shkaktonte humbje trupave të grumbulluara për vepirim. Që mësim për t'u shënuar se si furnizimet e projekteve me kryq të verdhë qenë kaluar nga e 11-të e 1^a armatë, kur gjermanët u bënë nervozë në këtë sektor. Me Yprèsin ata patën një mjet madhones për mbrojtje me gjithë se nuk ditën t'a përdorin më bukur, mbassi për shëmbell, harruan ta përdorin kundër rrugëve e nuk gjuajtën komunikacionet tona kur, përkundra, mund t'a bënin.

Duke u zhvilluar në fitimin t'onë sulmi, goditja u-bë më pax e organizuar e u-pa shumë kjarët viera e madhe e një bombardimi të shpejtë me gaz zbatuar me përdorim në masa të mëdha

projekteve përkundërt bombardimeve të bëra me një numër të të kufizuar projektelesh. Në këtë rast të fundit ishte e mundshme të lirohet vendi i infektuar duke qenë një vënd më afër, ndërsa në rastin e bombardimit të një syërfaqje të madhe sikurse sektori i Cambrai-t vështirësia ishte shumë e madhe e si pasojë humbjet ishin të tepërta.

Me paraverën e 1918 dhe aleatët filluan të veprojnë me Y-priten, gjermanët u gjenden përpara habitjes, pse nuk patën marrë masa paraprake për mbrojtje e si përfundim të rëndë qenë humbjet e tyre.

Njëkohësisht me Y-priten u dukën mbi fushat e rahura e të gjakosura frënge, projektile me kryq bojçielli që përmbanin arsinen.

Kur projektile shperthen, arsina ndahet në thërime të vogla shumë, vepron mbi mukozat e hundës, shkakton të kruara, të detyron të heqesh maskën për të lejuar kështu të goditet fatkeqi me të tjerë sulmonjes kimik vdekje-prurës.

Fryti që i pakët, pse një copë pambuk në kuilësën e maskës që e mjaftë të ndalonte vepirimin e arsinës.

Nga mbirim i vjetit 1918 Amerikanët kishin studjuar një lëndë me karaktere flugëtarë, Lewisite, që paraqiste si lëng por thuhet se nuk u pagëzua nër fushat e betejave.

Lajmet e 1919 thonë se mbrojtja kundër saj nuk është e fortë pse kërkon vesh-mbathje të veçantë, nëndryshe lufta nga lëkura. Duke qenë i lëshuarshëm nga fluturajtësit shpesh ditën lufte, këto u-thërrit me shumë arsye vesa e vdekjes. Lajmet për të tepruar nuk duhet të rikrikojnë pse prej vjetër është gjetur neutralizonjësi.

★

Prej gjithë këtyre ngjarjeve të shënuara të shtetij lloj luftimi mësojmë: se një arm e rë mund të prodhohet një habitje dhe çpërsi mendore vetëm për një herë qase barakt përimtare nuk kanë munguar të gjenden prej njeriut që kërkon vdekjen e njeriut.

Nga të paktë shtete që kanë qënë kontraintin të përdorin këto dituri themelet e para i shprehin përkrahje të më të mëmën e kimisë, sikurse në çdo fushë tjetër që të dalin për mëcun.

Një arm e rë e përdorur për t'u luftuar mund të ndryshojë fatin e betejës e një luftë mund të çojë në moralin e ushtrisë që e vë në përdorim dhe është për këto arsye që armët e mshehta mekanike o kimike ndërhyjnë për sa herë ta lypni nevoja.

R. BUZO

Për që një plotësim të kësaj lufte të jetë një qytetërim i mirë, asht e nevojshme që zmadhimi i ditës të jetë i vogëlëm nga një zmadhim i urtijë. Quesi urti një kuptim të drejtë të qëllimeve të jetës.

Bertrand RUSSELL — Panorami shkencore.

STUDIMET DHE GERMIMET ARKEOLOGJIKE NË SHQIPNI

Dhet mirë se, Shqipëria ban pjesë në token e cilla në kohët e vjetra quhej Iliri dhe se me ket emën Romakët kuptojshin popullin e fiset që banoheshin në bregun lindues të Adriatikut. Emni i ktyne fiseve përmendet ndër shum burime klasike, kurse emni i Shqiptarve përmendet vetëm një herë: Ptolomeu në Geografin (13.III) e shekullit II mbas krishtit përmend një popull Albanoi me kryeqytetin Albanopolis, ende i pa identifikuem, për me diffute banorët e krahinës ndërmjet Lissos (Lesh) e maleve Caudavicos. Me përjashtim pra të pak rreshtave të Ptolomeut, të cillat madje njënen të interpolueme prej shum studjorësh, duhet të kalojmë në shekullin e XI për me gjetë lajme historike që flasin për Shqipni e Shqiptarë.

Në kohnat historike, toka Shqiptare është e banueme në Veri prej Ilirve e në Jug prej Epirotasve. Kufijt ishin të luajshëm për shkak të luftave të shumta që baheshin ndërmjet ktyne dy fiseve.

Ksaj mungese dokumentash dhe lajmesh historike i kanë ba ballë një mori studjorësh që me ndërmjetisi kerkimesh filologjike, linguistike, kulturele, tradicionale e arkeologjike kanë përfundue dhe kanë njoftë Iliricitetin e popullit Shqiptar tue deklarue Shqiptarët si mbas-ardhës të drejtë të Ilirve si dhe pjesëmarrjës e tyne në grupin e madh Indo-Europjan e emigrimin e tyre bashkë me Thrakasit në Ballkan.

Nder ma të randsishmit po numrojmë, Kretschmer, Wirschow, Bulic, Sufflay, Meyer, Datsch, Praschniker, Rey, Ami Boué, Pittard, Jorga, Nopcsa, Jokl, Baldacci, Ugolini, Ippen, Amagià, Tagliavini e tjerë. Kta qenë ata që i dhanë shkas studimeve Shqiptare dhe tue vizitue vazhdimisht Shqipnin u vunë në punë me zbulue të gjithë të kaluemen e vendit tonë.

Qyshë në mesjetë shofim se Shqipëria terheqë vrejten e shum eksploratorve dhe studjorve. Në vjetin 1418 një kerkues e mirdashës i antikiteteve, Ciriaco de Pizzicollini prej Ancona, zbrit në Durrës tue ndjekë rrugën e bregdetit të Shqipnis dhe ndalet në Vlonë e Butrint. Ma vonë në XIX shekull, tjerë studjorë të huej pershkojnë Shqipnin tue mbledhë me gërmime të shpejta landë arkeologjike të pasun e madje tue njoftë randsinë e madhe që kto kishin për historin Shqiptare, i dergojnë dhe i barin nder muzume të shteteve të hueja.

Nji pjesë tjetër e landës arkeologjike qe shihtë prej personash që kishin ishin kompetentë dhe e gjetun rantsisht.

Vetëm mbas luftës botrore u nenshkruen dy akorde arkeologjike e dy misjone të hueja erdhën në Shqipni. I pari ishte misjoni arkeologjik francez, i cilli kishte në krye Prof. Rey, që la Shqipnin në vjetin 1939. I dyti qe misjoni arkeologjik Italjan drejtue së parit nga i ndyeri Luigi Maria Ugolini, mandej nga Pirro Marconi, ma

vonë nga Prof. Domenico Mustilli dhe ma në fund nga Kshilltari i perhershëm prej Arkeologjin pranë Drejtoris së Harteve të bukura Dr. Claudio Pellegrino Sestieri.

Përpara se të firmohej akordi i Ishimit të tokave në koncesjon në 1924, Prof. Ugolini vizitoll mbarë Shqipnin tue pasë si objekt kryesuer me kerkue vjetërsitë pre-historike, proto-historike, me skjarue pak të mbetunat Ilirike e me studjue monumentat klasike e veçanerisht ato Romakë. Përfundim i ktij udhëtimi qe mbledhja e nji lande arkeologjike të shumtë e të çmueshme, pre-historike, proto-historike, ilirike e Greko-Romake. Në vjetin 1926 misjoni filloj punen e vet, nën kryesin e Ugolinit në Akropolin e Fenikis dhe prej aty kaloi në Akropolin e Butrintos.

Misjoni Françes perqendroi aktivitetin e vet në qytetin e Apolonis (Pojan i soçëm). Të dy kto Misjone u morën ma tepër me kerkime të mbetunash klasike tue lanë mbas dore pjesen verjore të Shqipnis, krahinë e pasun e interesante për pre-historin e proto-historin Shqiptare, e cilla me gjithë se e rrahun mjaft nga studjorët, nuk psoi asnjë herë gërmime të rregullta e sistematike. Me shum randsi dhe interesant është Nekropoli i Komanit (katund në nenprefekturën e Dukës) me voreza të shumta dhe me landë arkeologjike të pasun. Ceshija e ktyne vorezave është një problem mjaft misterioz i cilli na paraqitet me dy pyetje: Cilët janë të vorezimet dhe kur janë vorezuar? Kto voreza na paraqiten pak a shum të njoftë dhe kanë përvëç, të mbetunave të skeletit edhe shum vegla që shpreheshin për zbulimin e kufomave si p. sh. kartica, anaza; blyerë, vathë e rrethë të ndryshëm. Disa pjesë të ktyne sendeve që marrë prej kerkuesave dhe dërgue jashtë; një pjesë tjetër gjindën nder muzemet privatë të Etenve Françeskanë e Jezuitë si dhe në muzeumin shtetnor të Tiranës. Nji gjë e tillë ndodhi edhe në disa vende tjera që paraqitshin po thuej se të njaftat trashigimtare si e para.

Kto sa për krahinat veriore të Shqipnis Kurse në Jug, misjonet vazhduen rregullisht zbulimet e veta tue lanë përfundime të shkelqeshme.

Misjoni Italian kishte fillue gërmimet e veta në Akropolin e Fenikis dhe ktu vazhdoi për dy vjet tue mbarë ket qendër aktiviteti. U zbuluen muret e qytetit dhe fortifikata të fortë e rrethojshin. Mbas ktyne fortifikatave u gjetën fortifikata të dyta që shpreheshin me perforce të përjetshme. Historian Romakë qollib, përcaktonte Feniksin si qytetin ma të randsishme ma të fuqishme e ma të pasun të Epirit.

Përvëç mureve dhe fortifikatave si fryt i kësaj fushate gërmimesh, qenë një numër monumentash dhe përmendore të kohnave të ndryshme. Duet në dritë të parit në tempull i vogël që u quajt "Thesauròs", mandej e ndoq ket monument Grek, një rezervë e madhe uji. Gërmime kryesmeve gjeten shum copa arkitekture dhe skulpture ndër të cilat numrojmë një trup djaloshi, imitacion i çmueshëm i njajt me grekë të IV shekull para Krishtit. Përbi Akropolin gjendhet një grup vorezash me trajta të ndryshme e me sende të shumëllojshme.

Prej ktij vjetë misjoni Italian kaloi në Butrint mbasi ktu shprehej që frytet të ishin një të shpejta dhe ma të sigurta. Shum monumenta dhe përmendore duelen në dritë e bashkë me ta landë ar-

BIBLIOGRAFI

keologjike shumë me randsi. Mjafton të permendim portën e madhe, të mbiquejtun Soca nga Virgilli, në të cilën ndalet Enea në kthimin nga Troja në Itali. Nji krye femre, hyjnesha e Butrintos, me nji bukuri të pa shoqe, duel perbri ktyne mureve dhe, paraqiti afërsi me stilin e nji nder ma të mdhaje skulptorë Grekë: Praksiteli. Të randsishme janë edhe zbulimet e tjera sikur, Baptisteri Byzantin, Theatri dhe kroni Rromak.

Misjoni Françez vazhdoi gjithnji gërmimet në Apoloni, vend qj qyshë prej kohave me të hershme, kishte tërheqë vretjen shumë arkeologve dhe studjove të huaj. Ktu prà perqendroi aktivitetin e vet misjoni françez. U gërmuen e u zbuluen, përvç mozaikëve, shtyllave, e pjesve të ndryshme arkitekture e skulpture, shpija romake, nji Odeon romak monumenti i Agonës qj kishte trajten e nji theatri. Ndermjet ktyne monumentave, u gjeten shtyllat e nji arkut triumfal dhe, në të djathtë biblioteka. Me rastin e ikjes së misjonit Françez, qetsija dhe heshtja mbuluen Apolonin. Vetëm në shtatorin e 1941 filluen persi gërmimet n'Apoloni dhe ksa herë nga Drejtorija e Arkeologjis së Ministris Arsimit të Shqipnis.

U gjetën rrenimet e nji gymnazit elenistik, transformue ma vonë në shtëpi rromake, nji tempull funerar dhe copa muresh.

Mbas vdekjes t'Ugolinit, misjoni Italian pat si kryetar Pirro Marconi-n i cilli vazhdoi rrugen e ndjekun nga i pari. Por me vdekjen tragjike të Marconi-t numben të gjitha dokumentat qj flitshin për kto gërmime. Po at fat, ndoqen dhe dokumenta të tjerë në perjudhen e 1941 për shkak të operacioneve ushtarake. Por kur rreziku i luftës u largue, kryetari i fundit i misjonit arkeologjik italian Prof. Mustilli, u muer me të gjitha gërmimet e fundit.

Në vjetin 1939 Prof. Cardini i Universiteti të Firenzës, filloi disa kerkime në zonën e Butrintit, tue zbulue të mbetuna paleolike në katundin e Zarës, 8 kilometër nga Butrinti. Gjithashtu vende të tjera u gjetën në shpellën e Shën Marinës dhe në Velçeje. Në ket të fundit bashkë me shumë armë gurit u gjet nji sasi e madhe copash ceramiket.

Në Butrint, po ashtu, u gjeten copa qypash dhe qypa të ndryshëm, prej të cillve mjaft nga Korinti: Nji ndërtesë, e perbame prej tullash dhe prej bloke gurësh. Perbri derës kaq deti u zbuluen të mbetunat e nji ndërtese me qellim banjoe.

Qe pra, pak a shumë studimet dhe gërmimet arkeologjike në Shqipni. Keto janë bamë nga studjozë të huaj, rezultatet e të cilave u botuen nder rivista dhe fletore të ndryshme dhe nder disa volume.

Në nji artikull të dytë do të ndalohe me ekzaminue gërmimet dhe problemim interesant të Komanit.

Skender ANAMALI

BIBLIOGRAFI SHQIPTARE: 1943

♦ BIBLIOTEKA E KULTURES POPULLORE - Nr. 1: Naim Frashëri: «Mësim». Me biografien e autorit nga Mali Kokojka, - Disaptur, Sht. Luarasi. - Tironë.

Si e thotë faqja pyese, libri që fillonte një seri, ban pyese në Bibliotekën e Kulturës Popullore që do të botonte në shqiptar veprat ma në za t'aktorve tanë e të huaj. Vepra ka në krye një parathanie nga Dh. Berati, — e permban një «curriculum vitae» të Naimit të gjatë e të hollsishtme nënshkruar nga Mali Kokojka, jetëshkrim që asht riprodhim i bohimit të parë në vllimthi në vedit të kesaj biografije, bamë më 1901 në Sofi nga Sht. K. Luarasi. Sikur-se edhe në edicion e 1901-es Studimi i M. Kokojkës hjeshtohet edhe nga fotografina të Naimit. Vjeme, mandej me radhë kater mësimet, titulluem i pari: «Zot i madh i vertetë», i dyti «Urtesija» (aforisma mbi të mirën, të keqen, njeriu etj.), i treti: Ligj e perjetshme e Shqiptarve» e i kateri: «Thebi i Kurantit». Libri që ska aq leter të mirë, ka si faqe dhe kushton 5 Lekë.

♦ «At Gjergj fishta 1871-1943». Botim Disaptur - Tironë 1943.

Në 580 faqet e këty vllimëve, autorët e ndryshem pjesëmarrës, këto numet perkutimtur, botuen «njeri kujdes të A. Benediktit Dema (D. F. M.)» si çellojë argumenta që synojnë me të në duke jeten e epigjitarin paedike të A. Fishtës. Llogarit mbi një apo-strofe së mallngjeshme të A. Justini Rrotes në «Shin» të Poetë të zhdokun me një parafshje në «Kurant» nga Dema nëmen të K. Anagnostit reaktit. Landa ndahet në kater pjesë kryesore që trajtojnë: 1) At Fishta si poet, 2) si letrar, 3) At Fishta në dekadë, 4) mbi

e 4) Poeti i ynë në gjykimin e shkrimtarve tanë e të huaj. E stolisin vllimin e trashë tridhjetetete riprodhimet fotografik që paraqetin Poetën në peridhja të ndryshme të jetës së vet, riprodhimet punimesh si tija në pikturë si edhe no-një «fac-simile». Volumi i mbshjtellun bukur shitet fr. shq. 10 copa.

♦ Nebil Cika: «Njimentësija Shqiptare», studim politik e psikologjik. - Tironë 1943 - Sht. Tirona - Fr. shq. 3.

Vepra paraqitet me veshje të bukur, ka 134 faqe ku janë rreth dhete artikuj në fundin e secillit, me pase datën e shkruarit. Asht shtetom koshtishtë me nji hu neologjizim të reja.

♦ Gjergj Vannino: «Naimi, Poeti - Naimi», Tragjedi në vargje. Ed. Mazzoni, Firenze, 1943.

Keto per, që shi ma fort një ekzaltim të jetës fshatërake sa shurje e njëj tragjedi, e që ka mbretur e njëj dramë së thjeshtë baritur, ka subjekt një histori të zakonshme dhe një, me kundërshtime, kontrast dhe figura e Poetit që jep titullin Vllim duket veç dy herë: «Naimi» me një e në titull, e edhe këto mbas peritjeve të shtjellimit smungjor peritjeve: mbi Njeriun, Natyrën, Jete, Gruen, Dashurin që duken edhe ma të qaximshme kur mendohet se auki i ri shi ende student. Tragjedi në jeten në kater pjesë prej të cilave para me 11 pamje, e dyta me 8 pamje e teta me një e kesodore e katerta. Individualizmi spikatës i Protagonistit e i Antagonistit mungon e figurat pshtjellohen. Skenat ku nderhyn «Deus ex machina» (Agimi gjen papritë t'an, Edili-re pa pasidhe i këthen i atj) janë të flashkëta. Asgjamangut vepra ka pjesë të

bukura poetike, si dialoge ashtu pershkrime e kangë të korit. Shtypj jo fort i bukur por i pastër; ka 193 faqe e kushton fr. shq. 250.

♦ **Hamid Gjylbegaj: «Harpa e Thyeme». Jone popullore – Tiranë, 1943, fr. 2.**

Një broshurë 16 faqesh poezish përmbajtje filozofike, që thuren shpreh në katërshin e dyzuen e në tërë rrokshin karakteristike të poezis sonë epike popullore! Në parathënjën ka një disertacion mbi të Verteten, mbështet në poezi prap mbi të Verteten, një prozë, pesëmbdjetë poezi të tjera, urime telegrafike, pengjete, leter lajmerime, leter e hapun etj.

♦ **«Zana e Shtueme». Vejmë Popullore. Të radhueme prej Hamid Gjylbegaj. Tiranë, 1943.**

Si e para edhe këto vepra xen fill me një disertacion mbi Shpirtin dhe edukatën. Përmban një shumicë poezish subjektiv erotike të nenshkrimeve «Populli». Kushton fr. shq. 2.

♦ **Luigj Thaci: «Miq të Verit». (Kalorsij e Kara Mahmut Pashes së Shkodres kundërshtet dy të dashnuemeve). Romonx. Sht. Nikaj – Tiranë, 1943.**

Në atmosferën laudiploze të Shkodres nën Bushatit, shpillohet një histori e koklavitun dashunije që ka për skenar Shkodren e Malcin. Figura e Pashes zën një vend të hapët në romanin, e autori referon edhe hollësinë gjithnjëorë rreth lindjes e jetës së tij. Nuk mungojnë riprodhimet tekstesh historike e gjeografike, shka i nep vepres një pamje të shpërjësue lende së gjithëduerit. Gjitha asht shkodranishtja me të gjitha trajtat dialektore e me të gjitha provincializmat e saja arkeike. Kështu shpillohen e q e g e a s jashtllas, zh e gj e a nasjelltas dh e ll tue u-u mbarshtet në vend të njena tjetres. Mandej e asht kaq e shumtë sa asht vu do e kudo, deri aty ku Komisija Letrare e Shkodres

e ka pasë shporrë tue e zavendisue me theksë. Vepra ka 114 faqe shtypë jo keq dhe kushton fr. sh. 240.

♦ **Luigj Thaci: «Votra e Jonë». Mësimë, tregime, gojëdhana, fjalë t'urta e mënyrë thajnë, Koshë e loshë.**

Edhe këto vepra e autorit me lëndë të «turi-sojete» ka shtyp të bukur dhe veshje të mirë. Lenda e e 88 faqesh shpërndahet në 49 kapituj.

♦ **Terenc Toçi: «Shqiponja Arbore». (Shpirti i Shqiptarit nëpër nodhatin) Raca – Besimi e Atidheu Familja – Bësë e Burreni – Cullina veltjake – Polikromi. Tiranë MCMXLIII – Sht. Kastrioti Fr. 3**

Vllimi që ka 164 faqe ka një veshje tipografike elegante, me frontespice të bukur e me shtyp të qartë e të rregullt, i kushtohet «Djelmësin Shqiptarë». Gjitha asht gëgnishitja e Veriut e zëshun trajtash idiotike dhe arkaike. Lenda asht një studim mbi natyrën e mbi shumë pamje të karakterit e të jetës shqiptare, shoqënie nga pikërimi i shumë figurave të njohutave e nga riprodhimet i shumë ngjarjeve që lidhen ngusht me argumentin si edhe nga nonjë gojëdhane e përhapun e populit.

♦ **BIBLIOTEKA SHQIPTARE – Hamit Kokolari: «Kosova, djepi i Shqiptarizmit». Tiranë, Mesagjerit Shqiptarë 1943.**

Si të gjitha botimet e tjera të Mesagjerit Shqiptarë, me shtyp të mirë, me leter edhe ma të mirë e me klisheja të incidueme mirë pranë N. A. Kosturit. Ka një parathënjë të shkurtë nga autori. Përmbajtja e librit ndahet në katër pjesë: pjesa e parë ka konsiderata historike për gjuhësin; pjesa e dytë, konsiderata etnike shoqënie nga tri harta relative si edhe nga statistika demografike në lidhje me argumentin. Pjesa e tretë titullohet:

«Vepra e çkombëtarizmit e kryer kundër elementit shqiptar të Kosovës» dhe e katërta: «Kosonizimi jugosllav në Kosovë»; këtu edhe një hartë të katert. N'ankesë autori riprodhon tekste të nxjerrura nga shkrimtarë shqiptarë dhe të huaj. Libri ka 128 faqe.

♦ **V. Samim Visoka: «Shqiptëria e Vertetë – Nën Kosovë». Ndjenja dhe mendime (Pershtypje udhimi nga tokat e lirura) Tiranë – Kosovë, 1938-1943. Sht. e Shtetit.**

Vepra e këtij autori, i cili qysh në frazen e parë të «Dy fjalës» dëshmon se tue pasë shkue pesë herë në Kosovë i asht ba «pesë herë dashnor» asht një shtudim psikik e shoqëror i jetës kosovare, por pikërisht pse asht vepra e njëj dashnor nuk mund të jetë një shtudim objektiv, pse na e dijme se një dashnor nuk mundet me që objektivi. Në libër vëhen në pah bukurit e begatit e tokës kosovare, xehen në gojë probleme të saja dhe nxitet populli shqiptar për punë e për nderim. Vllimi që ka 12 kapituj asht plot fotografi të riprodhueme e origjinale e paraqitje vepre simbolike shqiptare. Në fund përmban dy tabela punimesh së shkrimtarit.

♦ **Gjon Kolë Kujxhija: «Vallë Kombëtare». Cori Nazionorë albanesi – Vol. I – Dasem Shkodranë – Nozë scutarina. Tip. «Cenacolo» Firenze, 1943.**

Në parathënjë që i prinë vepres, autori i n'student në Kompozicion mbas që çekë mundin e orvjetit e i ka shtue ku grumbullim i shpeshës, të kangëve të valleve shkodrane që shkon thirrje kushtrimi të gjithë atyre që janë në gjendje ta bëjnë që të shpëtohen me mbledhje nga «njoztarët» fundit të brezit në katër shekuj të noçem vizaret që përmyshin «ata dhe me vedi në vorz». Mandej parathënjë studim, vazhdon me një gjykim të përmbledhës mbi muzikën të popullorë,

në zanafillë të saj e zhvillim të mavodnëshem tue mos lanë pa çekë edhe ndikësat ngjitone. Mbas parathënjës mjaft të gjatë, vjen një pershkrim i dokeve tonë në fejëse e në martëse. E mbështa vallet që janë gjithësejt 90.

Më sa thohet, autori kishte gadi për botim edhe një vllim të dytë titulluem «Hëngu Shkodran», por vdesin të tri ata që qiejllin dom (Menandro). – Në Shtator të 1943 ay mbet i vrarë në një bombardim shi në qytetin e largët të Dante's ku vijonte studimet në konservatorin «Charubini». Nderkaj, besohet që t'afert e tij sdo të lanë me shkue hupe ketë vllim të dytë të vepres.

♦ **Mitrush Kuteli: «Ago Jakupi e të tjera rrime». Tiranë, 1943.**

Me këtë grumbull novelash të shkrimtarit të njohut të «Një Shqiptarë», letrartja e jonë kallëzuar, an në hap të vendosun përparimite pikënisit e drejtë formash modernë e të reja. Vllumi përmban shtatë novela, nder të cilat dallohet «Ago» e gjeti Ago Jakupi rrugë të «Tutit», një pershkrim i bukur i jetës e psiqes karakteristike të fshatit tonë, bant me një gjuhë të kand në toskënitë që sugjersht kup-tohet dhe prej një gëges ndër gëge. Ndërsa nder «Kallëmet që i bëjnë, e-motivë kushesh fshatë», paraqit me theksë në me pësua një mjeshtrorë, në fshatim e pi rakinë parakalon fshatit e lartë, toskë dhe eue në pamjet e veta, si një me ankë një botë pjane e shi, paraqitë në një shumicë typash të dryshen.

Tri novela të fundit trajtojnë ndramend në kalueme, ndoshta case nga jeta e autorit. Vllimi kushton fr. shq. 4 dhe i kushtohet atit të vdekun d'gjuisht.

♦ **Mitrush Kuteli: «Fshati im e pi rakinë». Tiranë, 1943 Sht. e Shtetit.**

Fashkulli tridhet e dy faqesh, asht njëni nga rrime e vllimit të sipërm.

♦ **BULETINI TEKNIK** — Viti i I. Nr. 1: Botim tremujor, Organteknik 224 faqesh i Ministris së Bujqësisë e të Pyjeve.

Përmbar keta artikuj: Dr. V. Samim: «Tekniku Shqiptar». Dr. Vavako — Rr. Bulej: «Disanterija e keqave dhe e qingjave». Dr. I. Allamani: «Shtudim i rritjes së qingjave të racës Ruda». Ing. R. Baçe: «Mprojtja nga ujrat e pjessme në pjellore të fushës së Korçës». Mr. M. Dervishi: «Shërbim veterinar gjatë kaler vjet lufte». Dr. N. Zadrima: «Një studim bujqësor e Idraulik mbi fushën e Metohisë». Dr. M. Selencia: «Pamje e përgjithshme bujqësore, veterinar e blegtorale në Kosovë». Agr. Q. Araniti: «Mendime e propozime mbi organizimin total të bujqësisë».

♦ **Bilazho Siliqi: «Valet e Mija»**, Tiranë, 1943 — Sht. Botuesi Luarsasi me parathënie nga L. Poradeci.

Asht një grumbullim vjerrshash me frymë filozofike shkruar në një periudhë kohë 23 vjeçe (1914-1937) disa në Shkodër, të tjera në Cetinë e të mbaramet në Tiranë. Vllimithi ka në krye një parafjalë të L. Poradecit ku paraqitet shkurtimisht e analizohet shkurtazi vepra. Në gadi të gjitha poezit ndehet një frymë pesimizmi Schopenhauer-ian. Gjitha asht në përzimje e pamëshirë e dy dialektëve! Ka shpesh gabime trajtash arkaike idiozizmi shkodran që prapëlsh vetem në poezit e vjetre të para. Dendur autori shërbehet poezi «liris poetike» por të rregullna e puthë gjasërramjet. Nuk mungojnë shprehje të hajthme të duftëve të mbrendëshme që rivelejnë sensibilitet hartistik të prekshe. Vllimithi ka 17 poezit në 32 faqe dhe shitet fr. 2.

♦ **BOTIM I MINISTRIS S' ARSIMIT** — Nr. 9: «Folklorë — Goja e popullit tonë — Proverba» — Mbledhë nga Kolë Kamsi — Shkodër — Shtypshkroja «Zoja» e Përpilime 1943.

Janë mbledhja e të gjitha proverbave e mënyrë së thanimit që e per-

mujshja «Leka» ka botue gjatë 11 vjetve bamë nga punëtorit i palodhën i tyre sonë. Z. Kolë Kamsi. Asht në një farë mënyre një vijim i botimeve të «Vizaret e Kombit» me një parathënie të autorit ku vëhet në pah randesia e fjalëve t'arta popullorë.

♦ **BIBLIOTEKA E RINIS SHQIPTARE** Nr. 1: «Udhëgësi i Adhëtarit të ri» Tiranë 1943 Botim i Ministris së Kulturës Popullore — Fr. 1.20.

Libri ka 42 faqe formati së vogël me shtyp jo aq të mirë. Asht një vepër me përmbajtje edukative patriotike dhe shoqërore. Ka një parathënie të autorit që ngelë «incognito» e posë kësj 15 kapituj nga autori, nga auctorë tjerë të huej e shqiptarë. Guha asht tëskenishite e mirë dhe e pagabimë.

♦ **BIBLIOTEKA SHQIPTARE** — William Shakespeare: «Hamlet — Princ i Danemarkës». Shqiptor Fan S. Noli — Mesagjeritë Shqiptare — Tiranë, MCMXLIII.

Si dihet, perkthimi i kesaj vepre që smori kur mort, i bamë prej pendes mjeshtrore të F. S. Nolit, që botue për të parën herë në Bruxelles. Por me kalimin e kohes vepër baheshë gjithnjë ma e rallë, por mënyrë që ribotimi i saj nga Mesagjeritë Shqiptare (mëqithëse jo bash në rregull me normal ligjore që rregullojnë të drejtat e autorit) nuk asht vepër se për tu levdue. Në krye të vllimithi asht «Introduktë» aq e çmueshme, shkruar në 1920. Veq në send: gjithkund ku Noli kish lanë e («meut fren-gjisht») rishitypat e kanë zavenduem me e. Tash, mesa kujtoj une, Noli kishte një teori të veten në lidhje me perdorimin e «e». Libri paraqitet me një veshë typtografike të mirë e me leter të bukur. Shitet fr. 3.60.

♦ **BIBLIOTEKA SHQIPTARE** William Shakespeare: «Makbeth». E shqiptor F. S. Noli Mesagjeritë Shqiptare, Tiranë, MCMXLIII.

Edhe gjetja e Makbethit në perkthim

të Nolit ishte ba e veshtirë, pse edicia e Bruxelles-it teper e rallë. Ky ribotim i Mesagjeritë, i bamë mbi leter të mirë, ka 120 faqe dhe ka një paraqitje të bukur, asht shtyp në Sht. Gjeka dhe kushton vetem fr. 2.80.

♦ **BIBLIOTEKA SHQIPTARE**: Omar Khajam: «Rubairat». E shqiptor R. B. Gramshi — Mesagjeritë Shqiptare Tiranë, MCMXLIII.

Shumë kush, tue mos i gjetë kursesi Rubairat kishte misë ti kopjonte, aq e madhe ishte deshirë për leximin e vargjeve të shevahiria të kangatarit të pavdekshëm të Parsis mystike. Ribotimi i «edicies së dytë të ndrequr dhe të plotuar» përmbushë dhe ketu një nevojë imperative për letërsin tonë. Të 331 strofat e mrekullueshme, të perkthyme me zotësi të rrallë harti dhe gjuhë, janë të ndjekuna, siç dihet, edhe nga një aneks me «Shenime» shepjeguese të Rubairave, shenime që janë një koment sa i duhur aq i çmueshmë. Vllimithi, që si dy vepër e sipërme paraqitet elegant e i mirë-shtypun ka 99 faqe dhe sosë me një tabelë bibliografike në krye të cilles figuron E. Fitzgerald, në perkthimin e famshëm të të cillit Noli u bazue për me bamë versionin shqip. Asht për tu urue që Mesagjeritë të çojnë në fund ndemarrjen e nisun e të na ribotojnë edhe Othello, Armiku i popullit, Kasolija, vllimithi e D. Kishjotit.

♦ «Në hijen e hurmave» — Palla i Arabis. E shqiptor Faik Konitza — Argus, 1943.

Me ribotimin e ketijë vjerrsoni mjeshtroer të prallave të Nili mijë vjetë natë, në shqipter këtu ma në fund një libër të fane ku aq shijue në bakuri gjuhë që karakterizim shkrimet mjeshtroer të shpërndarë të Faik Konitza. Perkthimi i bamë me bazë të tekstit të Lanë-it, ka një parathënie të perkthimit ku lletit për «vllimithi absolut» ndër ne të lavrimin të gjuhës së mënyrë origjinale e perkthime. Shtypshkroja dhe paraqitje esthetike. Kushton fr. 3.

♦ **BIBLIOTEKA SHQIPTARE**: Emilio Salgari: «Kbrett i Maleve». E shqiptor Kolë Marashi — Mesagjeritë Shqiptare — Tiranë, 1943.

Vepër e Salgarit asht perkthye mirë, me një shqipter të bukur e të pa gabime. Ka veshje typtografike shumë të mirë. Të 212 faqet kushtojë fr. 3.60.

♦ **BIBLIOTEKA E KULTURËS POPULLORE** — Nr. 2: Plutark: «Pirro». Perkthyer nga S. Papahristo. Distaptur, 1943. Çmimi lekë 5 — Shtyp. Tiranë.

Vepër e perkthymë në një shqipter të pastër në dialektin toskë nga penda e njohtun e S. Papahristos, i perkët grupit të «Jeteve Paralele» të Plutarkut. E ka motivue ribotimin e vepërë randesia që ka për në figurë e Burnit.

♦ **BIBLIOTEKA SHQIPTARE**: «Novela të Zgjedhur» nga P. Merimee — S. Lagalet — M. Twain L. Pirandello — G. de Maupassant — N. Gogol — A. Maupassant — W. Wilde — C. F. Ferrère — W. Wilde — «Klan» — Mesagjeritë Shqiptare Tiranë, MCMXLIII Shtyp Gjeka fr. 2.80.

♦ **Stelio Spasse: «Pse? ...»** Roma — Sh. Bot. Luarsasi — Botim i dytë — Me parathënie nga V. Nijana.

Kështypa romanit filozofik të S. Spasse, të bani dikur aqë bujë, e që pat shenue në letërsinë tonë fillimin e ketijë lloji letrar, asht ba këtë herë nga Sht. Luarsasi me shtyp ma të mirë se qendueshmë.

♦ **Herriet Beecher Stowe: «Kasolija e Xha-Tomit»** Roman — Perkthim i Stelio Spasse. Sht. B. Luarsasi — foqe 446. Tiranë.

Romani i përmendun e H. B. Stowe,

që letrari i ynë i njoftun St. Spasse na paraqiti, një herë në fashikuj e tash lidhuan në volum, të perkëthyme, sigurisht që asht ndër ato njoftja e të cilave për publikun tonë vlenë mundin e perkëthimit. Prandaj asht për tu lavdëru puna e Spasses. Por jo edhe ajo e shtëpisë Botuese Luarasi që e shtet librin hiç ma lirë se 20 fr. ar. për mënyrë që romani aqë humanitar i H. B. Stowe ka në perkëthimin shqip çmimin ma pak humanitar.

♦ Molière: «Koprraci ose (Dorështërnguesi)». Tiranë, 1943 Sht. B. Luarasi - Perkëthye nga Enver Fico në një përmbledhje të perkëthyesit nga jeta dhe veprat e Moliër-it. Volumi ka 112 faqe dhe kushton fr. 3.

♦ Antonietta: «Klitsche de la

Grange» - Ditët e mbrame të Jerizalemit: Roman historik osë moral Perkëthimi i Cesk Beranit - Sht. Shqypja Shkoder 1943 - Botim i kumbona e së Diellës Nr. 14. - Çmimi fr. 3.

♦ M. Delly-I: «Pabesi» - Roman - Perkëthimi i E. Borova Sht Bot Luarasi - Tiranë.

♦ Libra Shkollorë - «Gramatika latine».

♦ Guglielm Hauff: «Lypesja e Urës» - Roman - Bot. Luarasi - Tiranë 1943.

Libri që përmban 104 faqe të shkrueme imtë e asht i mbështjelluemë, kushton fr. ar. 3.

L-I.

PAJTIMET

Shqiptimi.... 20 fr. shq. në vjetë

Jashta..... 30 » » »

Paftimet parapaguhet

Lutemi, të gjithë ata që morën rivistën e qi nuk mendojnë të pajtohen, t'a kërcejnë me anë të postës ose t'a depozitojnë pranë

Libraris XHEMAL LAÇEJ, Shkodër.

Drejtimi: ARKA POSTARE Nr. 9 SHKODER

Dorëshkrimet nuk kërhehen Redaksije dhe justifikohen për mos bordin e artikujve.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETTI"
SHKODER (2018)

MA E PARA FABRIKË NË SHQIPNI
DUHANIT E CINGARESH

marka

TARABOSH

FASLI VLL. ADEMI

SHKODËR

Përdor duhanin

ma të mirë e ma të zgjedhun

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODËR (2018)

Çmimi: 2 fr. shq.